БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР! 1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 303 (6634). 1966 ч. декабрь 27, вторник| Өртээ 2 көп.

Чыл планы күүсеттинген

Москваның үлетпүр будүрүлгелери будүрүүшкүнүң хемчээлиниң болгаш эң чугула кылырларның хөй нуруузунуң талазы-биле беш чылдың бирги чылының планын хуусаа бетинде күүсеткен. Москваның будүрүлгелери будүрүүшкүнүң өстүрериниң темпилерин бедиткен, эң чугула техника-экономиктиг көргүзүглерни экижиткен. Найысылалдың будүрүлгени планнаарының болгаш экономиктиг идик беришкинииниң чаа системазынче шилчээн 75 заводтары, фабрикалары эң бедик түнелдерлиг болган.

* * *

Москва областың үлетпүрү социалистиг хүлээлгеэн хуусаа бетинде күүседип, будүрүүшкүн хемчээлиниң болгаш кылырларның эң чугула хевирлериниң талазы-биле чылдың күрүне планын боттандырган. Үлетпүр будүрүүшкүнүнүң хемчээли 5 хуу өскен. Үлетпүр будүрүлгезиниң хемчээлиниң немей өзүлдезиниң 90 чыгаа хуузу күш-ажылдың будүрүкчүлүүнүң өзүлдезинден чедип алдынган.

(СЭТА).

„Ай-13" станция ажылдап тур

СЭТА-ның дыннадыы

«Ай-13» дээр автоматтыг станция 1966 чылдың декабрь 24-те Москваныы-биле 21 шак 01 минута турда, Шуурган океанның районунда Айның кырынга барып хонуткан.

Станцияның ужудуушкуну 80 чыгаа шак үргүлчүлээн. Станцияның Ай кавызында бердинген районга хонарын хандырар дээш оон ужудуушкунуның траектория тааржыдырылгазын декабрь 22-де 21 шак 41 минута турда чедиишкинниг чоруткан. Айның кырынга 70 километр чедир чоокшуладыр ужудуп чеде бээрининң үезинде тормозтаашкынның шимчедикчи установказын ажылдадыпкан болгаш «Ай-13» дээр станция дүргедээшкинин сокпаткаш, барып хонупкан.

«Ай-13» станция-биле идегелдиг радио-харылзааны тургускан. Телеметрияның сан-медээлерин өзүгаар алыргага, борт болгаш эртем аппаратуразы таарымчалыг ажылдап турар.

Айны шинчилеп өөренириниң программазын өзүгаар ук станция эртем шинчилелдерин чорудуп турар.

* * *

Айны шинчилээриниң программазын күүседири үргүлчүлевишаан. Таарыштырмага-санага төөү келген информацияны сайгарып ажылдаарын болгаш тодаргайлаарын база үргүлчүлеп турар.

Айны шинчилээриниң программазын күүседип, «Ай-13» дээр автоматтыг станция 1966 чылдың декабрь 25-те 15 шак 15 минута турда. Черден команда үзүгаар Айның баштайгы дүрүү-хевирлерин дамчыдып бээрин эгелээн. Телевизорга тырттырган дүрүү-хевирлериниң шынары эки. Айның дүрүү-хевирин дамчыдып бээрин кашдаа сеанстарның дүрүзүндө станция-биле чорудаа апаар.

Ай кырының телевизорга тырттырган дүрүү-хевирлерин дамчыдып бээри-биле кады, станцияның системаларының болгаш аппаратуразының ажылын тодаратқан эртем талазы-биле хемчээшкиннерниң сан-медээлери болгаш датчиктерниң көргүзүглери станциядан кээп турар. Телеметриктиг хемчээшкиннерниң медээлерин өзүгаар алырга, станцияның бортунда тургускан аппаратура тавында ажылдап турар.

Айны шинчилээриниң программазын күүседири үргүлчүлевишаан. Таарыштырмага-санага төөү келген информацияны сайгарып ажылдаарын болгаш тодаргайлаарын база үргүлчүлеп турар.

ПАРТИЯ РАЙКОМУ

Колхозтарны болгаш совхозтарны организас, ажыл-агый талазы-биле быжыглаарынче, көдээ ажыл-агыйны улам ыңай хөгжүдүринче угланган хемчегларни амыдыралга боттандырарының харыысалгалыг сорулгаларын херек кырында шиитпирлеп турар көдээниң партия райкомнарынга бистиң партиявыс, оон Төп Комитеди улуу-биле идеген турар. Беш чыл планының чедиишкинниг күүселдези бүгү-ле парторганизацияларның күжениишкиннеринден, энергиязындан, кызымакчай чоруундан, салган сорулгаларны күүседиринге кижилерни оларның эвилелдеп билиринден шуут хамаарыжыр деп, СЭКП-ниң XXIII съездизи айытқан. Ынчангаш партия райкомнарынга негелделер хемчээл чокка өскен. Оларның ажыл-чорудулгазында кол чүүл—кижилер дугайында, колхозтарның болгаш совхозтарның экономиказын быжыглаар дугайында, көдээ ажыл-агый продуктуларын будүрерин көөдедир, оларның бот-үнезин чиигедир болгаш будүрүлгениң бүгү адырларының орулгалыг болур чоруун хандырар дугайында хүн бүрүнүң сагыш салыышкыны болур.

Ажыл-агый, культура тургузуушкунунга, ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезинге партия эге организацияларының ролүн бедидер дугайында айтырыгны чугаалашкан СЭКП обкомунуң III пленумунуң түңнелдерин партия райкомнарының пленумнарынга, чамдык районнарның болгаш Кызыл хоорайның партия активтериниң хуралдарынга чугаалажып эртикилээн. Пленумнар болгаш активтер хуралдарын партия эге организацияларынга СЭКП райкомнарының удуртулгазын аналиэтеп карбушаан, массаларның политиктиг кижизидилгезиниң дээштиг хевирлерин болгаш арга-методтарын райкомнар туруштуу-биле дилеп, көдээниң ажыл-агый, культура амыдыралынга чогуур салдарны чедирип турар дээрзин демдеглээн.

Партия райкомнары ажылдың командалаар, чагырып-дужаар эрги практиказындан, ажыл-агый удуртукчуларын, түскай эртемниглерни хөлгаарлаар чоруктан ойталап, харын оларның ажылга харыысалгазын бедидип, инициативазын деткип турар. Ылаңгыя СЭКП-ниң Таңды райкому сеелгү чылдарда кижилер-биле, кадрлар-биле ажылды, оларны шилип алырын болгаш шын таарыштыр тургузарын көскүзү-биле экижиткен. Колхозтар, совхозтарның удуртукчуларының билиин бедидер, өөредилгезин организастаар, дуржулгазын нептередир, ажыл-агыйжы арга-мергежилин быжыглаар хемчегларни алган. Экономика темаларынга өөредилгелерни шуут дээре дээн будүрүлге участокторларынга барып эрттирип турар. Колхозтар даргаларын, совхозтар директорларын быжыглавышаан, бригадирлерниң,фермалар эргелекчилериниң, салбырлар удуртукчуларының составын экижидер ажылче донтаамал ниичээнгей салган. Чон ортузунга организанчы болгаш кижизидикчи ажылдарны чорудуп билир шак ыңдыг кадрларлыг бо районнуң мурнуну одуругда чоруп турары ынчангаш таварылга эвес.

Партия райкому—политиктиг удуртулганың органы. Ол болза районнуң совет, ажыл-агый, хөй-ниити организацияларының ажыл-чорудулгазын башкарып, районнуң бүгү политиктиг, экономиктиг болгаш культурлуг амыдыралын удуртуп, ниити байдал дээш бүрүн харыысалганы хүлээп турар. Партия, күрүне болгаш хөй-ниити сагылга-чурумун быжыглаар, дааснан ажыл-херек дээш ажылдакчы бүрүзүнүң харыысалгазын бедидер хүлээлге партия райкомнарынга онаажыр. Олар ону эге организацияларны сюп каапташ эвес, харын оларны дамчыштыр боттандырар, ынчангаш парторганизацияларның ат-алдарын, ролүн көдүрер ужурлуг.

СЭКП-ниң Эрзин райкому партия эге организацияларынга удуртулганы күштелдирбейн, коммунистерниң хууда харыысалгазын бедитпейн тургаш, совет, ажыл-агый органнарының, оларның удуртукчуларының ажылын хөлгаарлап турган. Бир эвес парторганизациялар ажылын чогуур деннелге тургусчан болза, ыңдыг шын эвес стильче райком боду кирбес ийин. Районда эң улуг ажыл-агыйныңн—Ленин аттыг колхозтуң партия комитеди эге организацияларны багай удуртуп турда, ону эдип-чазап алырының хемчегларин үр үеде албаан. Партия ажылын шак ынчаар эренгей көөр чоруктан адырлыр үе ам черле көлген.

Партия райкомнарының күжү—чер-черге барып, массаларны бүзүредип, организастап, оларның чогаадыкчы идепкейин хөгжүдүп билиринде болуур. Ажылчы чоннарның ортузунга политиктиг, идея-кижизидилгелиг ажыл—райкомнарның бүгү ажыл-чорудулгазының эң чугула кезии. Ынчангаш политиктиг чырыдыышкынның, удуртур кадрларның, бүгү коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң идейлиг, марксисчи-ленинчи каңналыышкынының айтырыглары райкомнарның кичээнгейиниң тевүнге кээзээ турар ужурлуг. Бо талазы-биле четпестер барын коммунистер илередип, ол четпестерни чайладырының аргаларын саналдап турарлар. Райкомнар массаның үнүнге, адаандан шүгүмчүлелге дыңнангыр болуп, ону практиктиг ажыл-чорудулгага удуртулга болдуруп ажылдаза чогуур.

— Алдыы-Ишкин бажы, Уру, Шом-Шум ынчаар турар малчыннарывыстың амыдырал хандырылгазы багай. Ынчаарга Алдыы-Ишкин бажынга сеелгү он чыл дургузунда Чөөн-Хемчиктиң партия райкомунуң секретарьлары албан хуузу-биле барып көрбээн. Бир секретарьның шөлээ үезинде барааны көзүлген—деп, «Сүт-Хөл» совхозтуң коммунистериниң хуралынга шыңгыы шүгүмчүлел болган. Ол болза он чыл дургузунда ыңдыг болган-дыр. Партия ажылдакчыларының чон-биле харылзаазынга мындыг четпестер канчап туруп болурул?!

Көдээниң ишчилери райкомчуларны партияның дайынчы төлээлекчилери кылдыр санап, массалар-биле сырый харылзаалыг, оларның өөрүшкүзүн болгаш качыгдалын кады үлежип чоруур, чонның хөрээ дээш ёзулуг бердинген ажыл-ишчилер кылдыр көрүп чаңчыкпаннар. Ол улуг идегелге шынчы болуру, боттарындан болгаш өскелерден негелделии, бөдүүнү, чон араынче кириичели, байдалды кижилерге шыны-биле чугаалап билири, күш-ажылчы кижиге кичээнгейлии, эки эгелээшкиннерни, мурнакчы дуржулганы эскерип, деткип билири, четпестерге эптеш чок болуру—райком ажылдакчыларының онзагай шынарлары болгаш чаңчылдары ол.

1967 чылда улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң күрүне планын болгаш Күрүне бюджедин ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң сессиязы бадылаан. Келир 1967 чыл бистиң чуртувустуң амыдыралынга онза черни эзлээр. Совет улус Октябрьның 50 чылын байырлаар. Байырлалдыг чыл—улус ажыл-агыйын улам ыңай дүрген хөгжүдериниң, чоннуң чаагай амыдыралын бедидериниң чылы болур.

Көдээниң партия эге организацияларынга, коммунистерге болгаш мурнакчы ажыл-ишчилерге даянып, боттарының ажылының стилин болгаш арга-методтарын сайзыраңгайжытпышаан, партия райкомнары партияның болгаш чоннуң идегелин улам бадыткап, СЭКП-ниң XXIII съездизиниң ажылдап кылганы улуг сорулгаларны боттандырарынга бүрүнгаар базымны кылырлар.

АЛДАРЛЫГ БЕЖЕН ЧЫЛЧЕ БАЗЫМНАР

КАА-ХЕМДЕН МЕДЭЭЛЕР

Чылдың төнчүзүнге чедир чүгле чаңгыс неделя арткан. Беш чылдың бирги чылын чедиишкинниг доозуп, келир юбилейлиг чылда ажылдарынга таарымчалыг байдалды тургузуп алыр дээш, Каа-Хемниң ажыл-ишчилери бүгү күжүн салып турарлар. «Ленинчи орук» колхозтуң саанчылары бо хүннерде кайгамчык эки ажылдап турар. Оларның чүткүлдүг ажылының ачызында өг артель күрүнеге сүт дужаарының мурнуку одурунда чоруп турар.

Көк-Хаактың саанчылары үстүнде мурнакчылардан база дудак чок. Бүрен-Хемниң, Кундустүнүң, Ильчикаяк шилчилери сүттү пландан ажыр дужаарын үргүлчүлеп турарлар.

* * *

«Ленинчи орук» колхозтуң кижилери Совет эрге-чагыргаңың 50 чылынга алдар болдурган социалистиг хүлээлгени алганнар.

Бояровканың тараажылары суггат чок черниң бир гектарындан 12, сүгаттыг черден 18 центнер дужуттуг алыр деп хүлээлгеге айытқан. Мал чемин көөдедир сорулга-биле 550 гектар шөлге кукурузаны тараан, оон бир гектарындан 250 центнер ногаан массаны олар алырлар. Оон-биле кады кол пландан дашкаар 1000 тонна тараанны дужаары оларның хүлээлгезинде киргем. Ындыг элбек дужуттуг өстүрүп алыр төлээде, 2 муң тонна өдекти шөлге төгерим шиитпирлээннер.

Совет эрге-чагыргаңың 50 чылының уткулга хуралын ынчан ажылдалга кирер чаа клубка эрттиреринг, шнек, бызаа кажааларын, чурттарга бажыңнарын, чүнар бажыңнарын, чүнар бажыңның тудаарын планнап көргем.

* * *

Бүрен-Хем көдээ Советтиң күүсекчи комитединиң хуралы болуп эрткен. Ол хуралга Бояровка биле Бүрен-Хем школаларының төрелдер комитеттериниң ажылын чугаалашкан. Уругларның өөредилгезинге таарымчалыг байдалды тургузарда, кандыг ажылдарны чорутса чогуурул дээрзин төрелдер комитеттериниң дараалары эштер Котельникова биле Бикбаева күүсекчи комитеттиң кежигүннеринге чугаалаганнар.

* * *

Ильинка суурның чурттакчыларының чаа чыл байырлалынга белеткелиг кандыгыл, оку канчаар организастап эрттирге чогуурул деп айтырыгны комсомолчуларның ниити хуралынга чугаалашкан. Суурның чурттакчылары чаа чылдың кежээзинде бал-маскарадты кылып, массалыг хемчегларге баарлар.

П. ПОПОВ.

Хүлээлгени алгаш, чарышче кыйгырган

Көдээ ажыл-агыйның болгаш үлетпүрүнүң ажылдакчылары Совет эрге-чагырганың 50 чылынга уткуштур чаа хүлээлгелерни удза-дараазы-биле ап турар. Улуг-Хемде «Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң Торгалыг сүт-бараан фермазының саанчылары ындыг хүлээлгени база алганнар. Улуг байырладыг 1967 чылда бир иненке онааштыр 1500 кг сүттү саап алыр сорулганы ферманың саанчылары салган. Оларның иштинден комсомол кежигүнү саанчылар Кара-кыс Санчай-оол 2000, Кыргыс Көк-кыс 1900 кг сүттү саарын хүлээнген. Ынчангаш олар «Улуг-Хая» совхозтуң Арыг-Бажы салбырының саанчыларын чарышка кыйгырганнар.

Беш чылдың баштайгы чылының дөртку кварталы төнчүзүнде чоокшулаан. Таңды районнуң «Элегес» совхозунуң септечки механизаторларында баштайгы чылды эки күш-ажылчы чедиишкиннер-биле үдээр дээш чарыш калбарган. Олар декабрь 20-ге чедир бо квартал планында көрдүнгеч 35 трактордуң 23-үн, андазыннарның 70, сеялкаларның 50 хуузун бүрүн септеп дооскаш, республикага бешки черни эзлээннер.

Ажылды будүрүкчүлүг, цыпчалыг кылыр дээш септекчилер аразында калбарган социалистиг чарыштың сөөлгү ак хонуунуң түңнелинде совхозтуң хоочун механизаторларының бирээзи, токарь Петр Кузьмич Куля болгаш көдээ ажыл-агый машиналарының септелгезинде ажылдап турар аныяк механизатор Сат Экендей олар мурнай бергеннер.

ЧУРУКТА: С. Экендейниң ажылдап турары.

Д. АНАЙ-ООЛДУН фотозу.

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ МААДЫРЫ МИХАИЛ БУХТУЕВ АТТЫГ КЫЗЫЛДЫҢ № 1 ШКОЛАЗЫН ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ХҮНДҮЛЕЛ БИЖИИ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Аныяк салгакчыларны коммунистиг ёзуга кижизидиринге ачы-хавыязы дээш база тургустунганындан бээр 50 чыл оюн таварыштыр Совет Эвилелиниң Маадыры Михаил Бухтуев аттыг, Кызылдың № 1 школазын Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң даргазы
Б. ДОЛЧАҢМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң секретары
К. ДИИГА.

Кызыл хоорай,
1966 чылдың декабрь 26.

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ МААДЫРЫ М. БУХТУЕВ АТТЫГ, КЫЗЫЛДЫҢ № 1 ОРТУМАК ШКОЛАЗЫНЫҢ БӨЛҮК БАШКЫЛАРЫНГА ТЫВА АССР-НИҢ ШКОЛАЛАРЫНЫҢ АЛДАРЛЫГ БАШКЫЗЫ ДЕП ХҮНДҮЛҮГ АТТЫ ТЫПСЫР ДУГАЙЫНДА

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Улус чырыдыышкынының херээнге ачы-хавыязы дээш **Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкызы** деп Хүндүлүг атты тыпсыры болза:

Александра Ивановна Кузнецовага— орус дыл болгаш литература башкызы.

Петр Васильевич Маркеловка — школаның директору.

Ксенья Васильевна Осиповага — эге класстар башкызы.

Валентина Павловна Суздальцевага — эге класстар башкызы.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң даргазы
Б. ДОЛЧАҢМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң секретары
К. ДИИГА.

Кызыл хоорай,
1966 чылдың декабрь 26.

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ МААДЫРЫ М. БУХТУЕВ АТТЫГ КЫЗЫЛДЫҢ № 1 ОРТУМАК ШКОЛАЗЫНЫҢ БӨЛҮК БАШКЫЛАРЫН ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ХҮНДҮЛЕЛ БИЖИИ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Улус чырыдыышкынының херээнге чедип алган чедиишкиннери дээш база Совет Эвилелиниң Маадыры М. Бухтуев аттыг Кызылдың № 1 ортумак школазының тургустунганындан бээр 50 чыл оюн таварыштыр Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаары болза:

Анна Ермолаевна Бонинаны —эге класстар башкызы.

Нина Георгиевна Маркеловаңы — химия башкызы.

Валентина Ивановна Миронованы — математика башкызы.

Иван Игнатьевич Мокшинии — төөгү башкызы.

Клавдия Григорьевна Ярославцеваны—школаның техниктиг ажылдакчызы.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң даргазы
Б. ДОЛЧАҢМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң секретары.
К. ДИИГА.

Кызыл хоорай,
1966 чылдың декабрь 26.

ДЫННАДЫГ

ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиуму эш **Михаил Алексеевич Прокофьевти** ССРЭ-ниң чырыдыышкын министринге томуйлаан.

* * *

Өске ажылче шилчээни-биле холбаштыр эш **М. А. Прокофьевти** РСФСР-ниң Дээди Соведининиң Президиуму РСФСР-ниң чырыдыышкын министри хүлээлгезинден хостаан.

ТӨРЭЭН ЧУРТТУҢ ЧАА ҮҮЛДЕРИ

ФЕРМАДА ИЙИ ЭЭЛЧЕГ

Хүндүскүнүң бир шак чартыкта Дарья Нелинаның звенозунуң саанчылары ажыл шагын дооскаш, өөренип, уруг-тарының ажаап, бажың ажылы кылып чоруптар. Оон орунуга өске звено ажылдап эгелээр.

Хабаровск крайның бир совхозунуң саанчылары ийи ээлчеглиг ажыл хүнүнче шилчээн. Олар хүнде-ле 7 шак ажылдаарлар. Ферманың дериглеги база заводтуундан үүлдезе: инек саар херексел, водопровод, автосуггарыкчы, кажда ишти арыглаар херекселдер, ийи чылыдыкчы болгаш өске-даа механизмнер бар.

Ийи ээлчеглиг ажыл хүнүнче шилчээн соонда малчыннарның шалыны кызырылбаан, айза ортумаа-биле 105—110 рубль хевээр. Кол-ла чүүл—малчыннар техниканы эки шингээдип алган.

АНЫЯК ХӨГЖҮМЧҮЛЕР

Кемероводан бежен километр черде Кузбасский суурнуң чедеп ажыг уругларыга хөгжүм школазы ажыттынган. Ол болза Кемерово областа 45 дугаар школа болган. Сибиржилерниң он муң ажыг уруглары хөгжүмге өөренип турар.

КАМЫШИННИҢ КРАННАРЫ

16500 муң тонна чүктү Камышинниң кран заводунуң бо чылын үндүрген краннары хары үзе көдүрүп шыдаар. Оон 15 тонна чүк көдүрер кранларның сүрээ бистиң чуртувустуң кызыгаарын эрткен. Ол кранларны Индияда, Чехословакияда, Аргентинада, ГАР-да, Польшада, ГДР-да, Венгрияда ажыглап турар.

Заводтуң конструкторлары кранларның чаа хевирлерин ажылдап кылып турар.

ЧИИК ДАШ

Кайгамчык чиик даш бар. Ону сугже кирп оңгаштар болза, чекпе дег, салдап үнүп келир. Эстонияда Пайдевскийниң колхозтар аразында силикальцит заводу ындыг тулуг материалын белеткеп эгелээн.

Силикальцит материалдарның мырыңай чаа хевирин заводтуң тускай эртемниглери чогаадып тыпкан. Чиик болгаш быжыг материалдан баштайгы бажыннарны «Араваре» колхозта тудуп кирипкен. Ону сүт-бараан фермаларының тудугларынга ажыглаарын база көрген.

ШАХТЕРЛАРДА

Донбасстың эрги хөмүр даш төөү—Горловкада чурттарга тулуу шапкынчаан. Эрткен чеди чылда безин 37 муң 100 шахтёр ер-бүлелер чаа бажыннарже көшкен. 26 чаа школа ажыттынган. 8 эмнелге, 34 уруглар сады болгаш ясли, салыгның болгаш ниитинин чеменилгезинин 260 бүдүрүлге черлери туттунган.

Чоокку үеде тулуг ажылдарының хемчээли улуг. Бо чылын хоорайның чурттакчылары үш муң ажыг чаа бажынны алыр. Ол болза амгы беш чылда туттунар иуртталга бажыннарының оннуң бир кезии болур.

УФИМ ВИТАМИННЕР

Ифимскинин витамин заводу 50 чыл болган. Баштай анаа үүрмек бүдүрүлге чери турган, Революция сөөлүнде оңу калбаткан, а 1941 чылда анаа ыт кадынган витамин кылыр заводту тургускан.

Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында бо завод фронтуну витамин-биле хандырып турган. Ам үеде оон кылыгларын чүгле Совет Эвилелинде эвес, а Чехословакияда, Вьетнам Демократтыг Республиказа болгаш өске-даа чурттарда ажыглап турар.

ЗЕЙСК ДАЛАЙГА

Мындыг далай чурт чуруунда чок. Ам үеде Амурда Зея хемде чүгле электри станциязы туттунуп турар. Ол далай анаа тыптыр. Ынчалза-даа оон келир үеде гы амытаннарының дугайында амаан эгелеп сагыш салып турар.

Зея хемниң амгы амытаннары 240 муң гектар далайның чемнжин ажыглап тептес. Ындыг болганда Байкалдың болгаш өске-даа хөлдерниң балыктарын манаа салыр. Ол сорулга-биле далайның эриинге тускай заводту дерип турар.

ЭҢ ЧЫЛЫГ ХЕП

ССРЭ-ниң медицина эртемнер академиязының күш-ажыл гигиеназының болгаш профессионал аарыглар институдунда эң чылыг хептиң хевирин кылган. Профессор Александр Малышевка удуртурган лабораторияга хепти чылыгны эң эки казгалаар пороллон дээр материал-биле кылган.

Тускай камераның соогу 20 градус, а хыналга кылып турар кижи шак иштинде турбушаан. Бут чылдыр арга чок. Ынчалза-даа электри тогу дамчыдар материал-биле уллуннаан иштиктиг кижи соокту дүшке-даа какпас. Чүге дизе, оон иштин ток-биле чылдып каан, ол дыка үр соовас.

Ындыг хевирнин хептерни шенелде кылдыр даараан. Оларны бедик черлерде ажылдап турар кижилер шенеп эгелээн.

БИР-ЛЕ ДУГААРЫНДА

Бистиң чуртувуста бир-ле дугаарында күш-культура болгаш спорт парыгын Казахстанның Актюбинск хоорайында тудуп эгелээн.

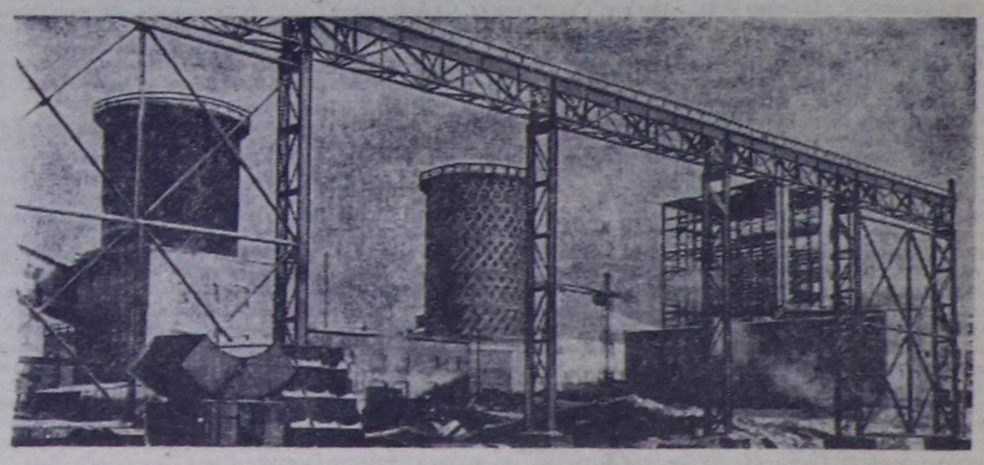

«Тыва кобальт» комбинатның тудуунда ажылдап турар бригадаларның аразында чаа чылга бараалгаткан социалистиг чарыш улам калбаргам. Ол чарыштың мурнуку одуруунда эш А. Мешковтуң бригадазы чоруп турар. Электростанция тудуунда ажылдап турар ол бригаданың кежигүннери бүдүрүлге планын үргүлчү ажыр күүседип келген.

ЧУРУКТА: Электростанция тудуунуң ниити хевири.

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

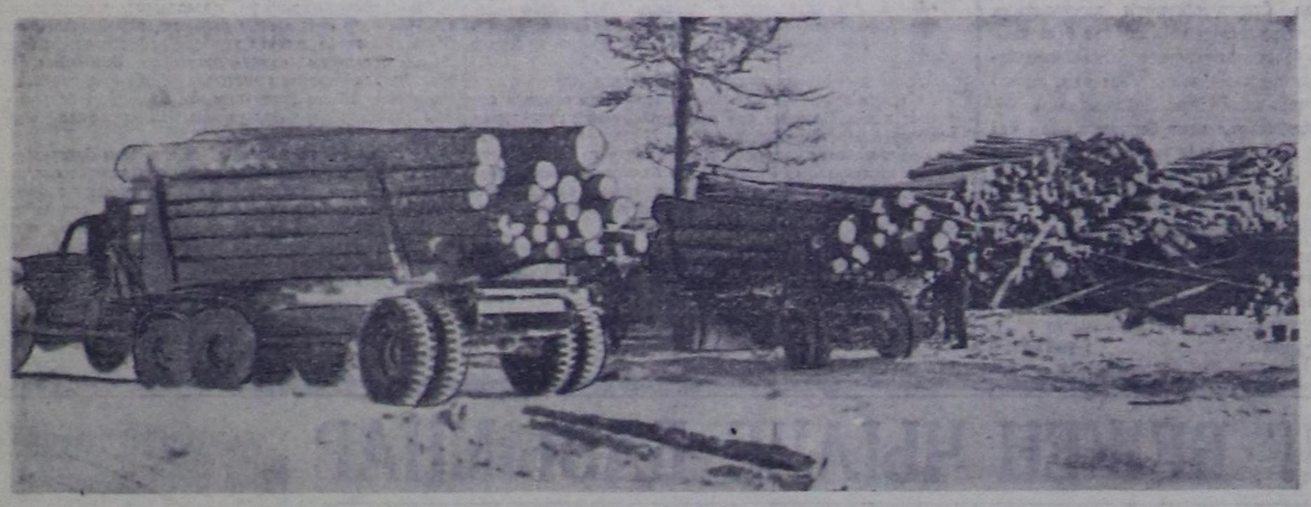

«Тудуг ыяны свертүрүн 256 миллион кубометр хемчээлге көрген болгаш ол барын 2 хүү өзер...»

(ССРЭ-нин Дээди Совединиң чедиг чыжының ийи-ги сессиязының материалдарындан).

Эртенгиниң беш шак четкелекте, суур отту ховуп келир. Аскыр дагаалар алгыржып, бажыңнарның карааңы соңгалары удаадараа чаймынандыр хып келир ол минуталарда, сууриуң адаа талазында мастерская, ооң чанында гараж девискээринге келирге, чолаачылар чедип келгилдээн, машиналарының моторларын чылыдып, хөделдирген тураралар. Гаражтың эжинге бир-ле дугаарында бичежек ак-көк автобус ажыдып үнер. Ажылчынарны тайганың чүк бүрүзүнче тарады дажыглаар автобус ол. Ыяш белеткекчилериниң ажыл хүнү ынчаар эгелээр.

Хүн дүш чеде берген.

— Михаил Давыд—ович—и! — дээн чидиг херээжен үн аъргага чаңгыланы берди. Бичө тей дег бедээн ыяш-ованың кырын ажыр шөйүп чоруткаш, бир ужу озалаш чоон дыттың дөзүндө баглаан салаадан чоон тросстар киржелдир дыңзып, агаарже бедип үне бердилер. Лесовоз ишти долу он кубометр ажыг, чоон-чоон чудуктар, чиңге удазын-биле боой баглап каан сереңгилер ышкаш, машина кырындан чиңгеш

кылдыр көдүрүлгеш, демги тросстарның аайы-биле ыяш-ованы кырынче дүргени кончуг чылып чорупту. Ону ыракта көрүп, эдерти кылаштап чораан, ужунга чедип келгеш, ам-на лебедчик Михаил Хардин-биле ужуражы бердим. (Ийиги чурукта). Ол мында мурнакчы ажылчынарның бирээзи.

Ыяш сөөрткен машиналар кээп турда төнчү чок. Бодаарга-ла, олар эмгежок ышкаш. Ынчалзадаа Ырбанның тудуг ыяжы белеткээр пунктузуниң сал оруунга ыяш белеткээр черинге 10 лесовоз кээп турар. Ыяш дүжүрүкчүлериниң звеновузуниң кижи бүрүзү бодунга онаашкан ажылдыг. Машина келирге-ле, ол ажылын шалыпкын кыла шаптар. Бир кижи машинага чүдүрген ыяш кырынче үне халаап, ону долгандыр багаптар тросту эде тудуп бээр, өскелери ооң уштарын доңнаткаш, демги узун тросстарга ножуптар. А өске бир ажылчын ол ажылдарны кылып турар аразында, чүктү хемчээгеш, дептержиниге бижип алыр. Ынчангаш бир машинаның чүзүн дүжүрүп турда, үш-даа минута четпес. Бо чылгы планны чыл төнчүзүнге чедир ыяавыла күүседир, ооң аңгыда бригадаларның, звеноларның кежигүн бүрүзү коллективиниң бүдүрүкчүлүг ажылдаарын чедип алыр дээш, бот-бодунуң ажылдаарынга таарыштыр шуудап, шалыпкын темпи-биле ажылдаарын чедип алыр сорулгаты салган.

Бир машинаны дүжүрүп турда-ла, өскелери улаштыр кээп-ле турары (бирги чурукта) заимде ажылчынарның база шалыпкын ажылдап турарын көргүзүп турар. Машина бүрүзүнге долдур чүдүрген эки шынарлыг тудуг ыяжы — коллективниң ажылыдыр. Ында чолаачының, трактористиң, ыяш кезикчизиниң, чүдүрүкчүнүң, будук аштакчызының ажылының үлүг-хүүзү кирген. Андрей Херел-ооалуң удурткан бичө комплексилиг бригадазында будук аштакчызы аныяк кыс Ольга Бакланова пунктуда будук аштап, ону өрттедир ажылчыннарының дээрези. Ооң ажылдаан черинге бичии-даа будукчуган артпаан, арыг чыгдынган, өрттеттинген болур.

Ырбанның ыяш белеткекчилери ынчаар шудургу ажылдап турарлар.

Д. АНАЙ-ООЛ.

Авторнуң фотолары.

КӨДЭЭГЕ КЫШКЫ ӨӨРЕДИЛГЕ

Кыш — көдээ ажыл-ишчилерниң өөредилгезинге таарымчалыг үе. Тараачыннар, малчыннар агротехниктиг болгаш экономиктиг школаларда, механизаторлар бүгү-ниити өөредилге белгүминде. Эртемниң болгаш мурнакчы дүржулганың чедиишкиннерин будүрүлгеге бараан болдурарынга, үргүлчү чаартынып турар техниканы шын ажыглаарынга өөредилге оңза чугула.

Колхоз болгаш совхоз будүрүлгелери улам-на чаартынып, ажылдың адыр бүрүзүнге чаа машиналар үргүлчү немежип, агрозоотехниканың үнелиг аргалары хей илереп турар. Бөдүүн саанчы ам саалда машиназының мастери апарган, чоокта чаа-ла тракторист, бригадир азы ферма эргелекчизи турган көдээ ишчи ам экономист болу берген. Ол чорук колхозчуларның, совхозтар ажылчыннарының, ылаңгыя аныяктарның билиг шиңгээдип алырынче чүткүлдүүн, мергежилге кызымаян, көдээде амгы амыдыралдың өөредилгеже угланганын тодаргай илередип турар.

Эрткен өөредилге чылында республиканың колхоз болгаш совхоз будүрүлгезиниң беш муң ажыг ишчилери бөлүмнерге, школаларга, семинарларга өөренип турган. Бо талазы-биле ажылды Таңды, Бай-Тайга, Каа-Хем ышкаш чамдык районнар, «Межегей», «Бөрлык», «Тээли» болгаш «Өөн» совхозтар дээре организастаан, кичээлдээр черлерни таарымчалыг хандырган, оларга дүржулгалыг пропагандист-специалистерни быжыглаан турган. Өөредилгениң түңнели эки болганын ажыл-агыйларның эки көргүзүглери бадыткап турар.

Бо кышкы өөредилге чылы республикада база организастыг эгелээн. Агрозоотехниктиг бөлүмнерниң, экономиктиг школаларның кичээлдери, билиг бедиделериниң семинарлары чамдык районнарның ажыл-агыйларында доктаамал болуп, олче колхозтарның, совхозтарның удуртукчулары, ында партия, профзвилел организациялары хүн бүрү чугула кичээнгейни салып турар.

Бай-Тайга районнуң Бай-Талда зооветеринарлыг өөредилгени бригадалар аайы-биле үш неделя черде организастаан, ында бежен ажыг малчынарны хаара туткан, оларны зоотехник эш Шаңгыр-оол, мал эмчизи эш Иргит эзлчештир башкылап турар. Бай-Тал суурда агротехниктиг бөлүм, Шүйда механизаторларның бүгү-ниити өөредилге белгүмү доктаамал кичээлдеп турар. Ол ышкаш Өвүрнүң Саглыда мал эмчизи эш Маңмаштың, Улуг-Хемниң Үрбүнде зоотехнин эш Арандоолдуң, Барыын-Хемчиктиң Бичө-Тейде агроном эш Мандатовтуң удуртуп турары белгүмнерниң ажылында үлегерлиг чүүлдер барын база айтыр херек.

Каа-Хем районнуң ажыл-агыйларында неделяның пятница санында өөредилге болуру чаңчыл болган. Белгүмнүң азы семинарның дыңнакчыларынга экономиктиг темага лекция номчулгазын специалистер доктаамал чорудуп турар. Улуг-Хемниң «Улуг-Хая» совхозунда организастаан экономиктиг школада отурмак звеноңуң кадрлары — агрономнар, зоотехниктер, салбыр эргелекчилери улуг сонуургалды илередип турар. Ол совхозта ажылдавышаан өөренир чолаачылар курузун база ажыткан. Таңдыда «Коммунизмниң херели», Барыын-Хемчикте «Большевик» колхозтарда кышкы өөредилге база организастыг чоруп турар.

Удуртукчулары, бригадирлери болгаш бүгү ажыл-ишчилери шупту өөренип турар колхозтарны, совхозтарны кайы-даа райондан көргүзүп болур. Моон-биле кады, чамдык ажыл-агыйларда чүгле эки удуртукчу эвес, харын бедик мергежилдиг саанчы, кадарчы безин тывылбас болгулаар. Ол болза бодунда бар үнелиг кадр фондузун өстүрүп камнавас, кижилер дугайында сагыш салбас чоруктуң уржуу болур. Бо айтырыг талазы-биле четпестерни, көдээ кадрлар белетизээр ажылда удуртулганың коштаан илереткен чагаалар редакцияга эвээш эвес кээп турар.

Өвүр районда «Коммунизмче орук» колхозтуң удуртукчулары агрозоотехниктиг өөредилгеже четпес кичээнгей салып турар. Дөрт черде зооветеринария, бир черде агротехниктиг бөлүмнер чүгле тургустунган боордан еске, мынчага кичээл ажылдаваан. Барыын-Хемчиктиң Аксы-Барлыкта кышкы өөредилге дугайында айтырыг барык уттундурган. «Барлык» совхозтуң ол салбырының Агыынакта малчыннар өөредилге организастазарын чөптүг негеп турар. Шак ындыг байдал Таңдының «Совет Россия», Тес-Хемниң «Чодураа» колхозтарында болгаш еске-даа районнарның чамдык ажыл-агыйларында база илереп турар.

Көдээге кышкы өөредилгени чер бүрүзүнге таарымчалыг организастаар, ооң ажылында четпестерни дарый чайладыр, оларга дүржулгалыг пропагандист-специалистерни быжыглаар херек. Амгы кол негелде агрозоотехниктиг бөлүмнерде, экономиктиг школаларда, курстарда болгаш семинарларда өөредилге шынарын бедидери болур. Бо талазы-биле удуртулганы колхозтардан, совхозтардан эгелээш, көдээ ажыл-агыйның район эргелелдеринге, министерствога чедир экижидери, партия, профзвилел организациялары олче улуг кичээнгейни салыры чугула.

Совет эрге-чагырганың бежен чылынга алдаржыткан чарыш чер болганда калбарган. Малды хүр кыштагладыры, часкы ховуу ажылынга хынамчалыг белеткенири дээш чарыш көдээ ишчилерни улам сорук киирген. Ол бүгү чугула ажылдарның чедиишкинниг болурунга кышкы массалыг өөредилге дузалаар ужурлуг.

Эш-өөрүнге хүндүткелдиг

Партиниҥ Амыдыралы

Чаңгыс будүрүлгеге хөй чыл иштинде ажылдаарга, кижиниң арга-мергежили бединр болгаш дүржулгалыг болур болгай. Кызылдың база бир мурнакчы будүрүлгези — хлеб заводунуң ажылчыннары Мария Алексеевна Зименинаны эки билир, чүге дээрге ол ам аңаа он беш чыл ажылдап турар. М. А. Зименина кезээде хүлүмзүруп чоруур, арыг сеткилдиг, ынчангаш ажылчыннар болганчок-ла ооң-биле танышжар күзелдиг.

Будүрүлгениң база бир хоочун мастери, коммунист Федосья Семеновна Петухова заводтуң кижилериниң күш-ажылының дугайында мындыг чылыг сөстерни чугаалап орар.

— Мария Алексеевнаның адын адавайн тургаш, бистиң коллективтиң күш-ажылчы чедиишкиннерин чугаалаарга четпес болур. Ол ленинчи партияның кежигүнү. Бис бо эживиске чоргаарланып чоруур бис. Мария Алексеевна күш-ажылга чаагай мөзү-шынары-биле бердинген, күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле үнелеп, өскелерге үлегер-чижек болуп чоруур.

Эш-өөрү-биле эштиг-найыралдыг, ооҥчум шырайлыг эш Зименина кижиниң кичээнгейин дораан-на хаара туда бээр. Ол үр үениң иштинде хлеб кылыр бригаданың мастери болуп ажылдап турган. Ам чаш уругнуң иези болганда, янзы-бүрү булочкалар кылыр цехте түр када ажылдап турар.

— Бичии уруум өзүп, доругуп кээрге, ол бригадамче дедир ээп кээр мен. Удуртуп турган бригадамның ажылчыннары күш-ажылдың ёзулуг дарганнары чүве. Олар-биле кады ажылдаарга, кандыг-даа берге эвес, нарын ежыл чиик апаар — деп, ол чугаалап турар.

1958 чылдың күзүнүнде Кызыл хоорайның мурнуу-барыын талазында хавак кырында хлеб заводун туткаш, ажыглалга киргеп турган. Ынчан ажылга кандыг бергелер турбаан дээр! Технология, механизация, автоматизация деп сөстер ажылчыннарга эптешпес-кылдыр дыңналып турган. Завод нарын херекселдер болгаш машиналар-биле дериттинген. Хлебти будүрүп үндүрери базала нарын технологиялыг күш-ажыл.

Чамдык таварылгаларда, заводтуң ажылчыннары ай иштинде дыштанып хүн чок ажылдап турган. Ынчалза-даа бригаданың кежигүннери бижыг пайыралдыг, бот-боттарынга дузалажып, бергелерни ажыл эртип турганнар. Мария Алексеевнаны бригадирге томуйлаан. Чылдар эртип-ле турган. Харыысалгалыг, берге ажылдыг хүннерни санап билири берге. Ооң түңнели мындыг болган.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыын ёзугаар Мария Алексеевна Ленин ордени-биле шаңналган. Бөдүүн ажылчын чораан, ооң соонда мастер болу берген ол кижиниң күш-ажылын үнелеп шаңналды тыпсырының мурнунда, кады орган эш-өөрүнге ол: «Мени шаңнап турарын билир болгай силер. Бо дээрге силерге база шаңнал-дыр!» деп чугаалавышаан, өөрээниниң караанын чажы төктүп бадып турганын боду эскербейн барган.

...Дүне. Дүнеки ээлчетте ажылдаары чиик эвес. Ийи кижиниң орнунга-даа ажылдаар таварылгалар кайы хөй. А бир эвес ээлчет планын күүсетпейн баар болза... Ол черле ындыг болбас ужурлуг. Чонга хүн бүрүде чугула негеттинер хлеб аймаан планга чедир будүрүп кылыры ыяавыла албан дээрзин Мария Алексеевна эки билир турган.

— Бис Мария Алексеевнага ёзулуг-ла бүзүрээр бис—дёп, заводка он чыл ажыр ажылдап турар эш Шикирзанова чугаалап турар.

М. А. Зименина—хөй-иштичи, заводта херээжениер чөвүлелиниң кежигүнү. Заводка партия организациязының ажылынга олидепкейлиг киржип турар. Коммунист кижи чонның кандыг-даа даалгазын өй-шаанда ак сеткилдиг күүседир хүлээлгелиг. Ону Мария Алексеевна өскелерге тайылбырлап берип чоруур. Улуг, биче-даа хураларга ол бо-ла киржи берген, чүвө чугаалаан турар. Чоокта чаа бир мындыг таварылганы көрээли. Хөй-ниити черинге болгаш бажыңына хулиган чорук кылганы дээш эш Ощепков эш-хуу судунуң мурнуна турар ужурга таварышкан. Ол канчан бурудаттырып турар апарганыл? Ощепков арага ижип алгаш, бажыңына ургуларын үндүр сывырып, кадайын эттеп, шуугаазын үндүрүп, чүгүрүп маңнап турган. Түңнели—эш-өөрүнүң суду. Аңаа Мария Алексеевна сөс алгаш, мынча дээн:

— Бис шупту нелер-дир бис. Бичии уруглар—бистиң аныяк салгакчыларывыс. Оларны коммунистиг ёзугга кижизидери адаелериниң кол сорулгазы болур. А Ощепков дег адалар бурузуун миннип, эки орукче кирер болза, бистиң ажылчыннарның бедик идегелии хандырганы ол болур...

Хурал соолуунде Ощепков, Мария Алексеевнаның чанынга келгеш: «Сөглээн сөзүңерге улуу-биле четтирдим. Моон соңгаар ол бажыңын ышкаш, ажыл чүвүн кылбас» — дээн. Сөглээн сөс дээштиг, чидиг болган.

Амгы үениң хлеб бижырар янзы-бүрү чорудулгалары ооң технологиязын ханызы-биле билирия неген турар. Бисне дуза болуруубиле ээ чугула эртемнер: теплотехника, биохимия, механика, электричество келген, бараан болуп турар. Бригадир кижи ону эки билир ужурлуг, чүге дээрге продукциянын шынары оон улуг хамаарылгалыг, ук будүрүлгениң орулгалыг болурунуң база бир чугула үндезини ында.

— Мария Алексеевнаның кылып каан продукциязын катап кылыр, азы ону шынар чок деп санаар ындыг таварылга биске кажан-даа туруп көрбээн—деп, хоочун ажылчын Провозинаның чугаалаанын база дыңнаан бис.

Мария Алексеевна канчаар чугаалай-дыр, ону ол-ла хевээр кылыр апаар. Ону ажылчыннар экия билирлер. Бригадир Зименина бүдүн ээлчег иштинде янзы-бүрү мергежилдериниң ажылын кылып шыдаптар кижи. Бир эвес кандыг-бир ажылчын ажылга үнмейн барган дижик? Бригадир ооң орнунга өске бир кижини дүрген тургузуп, ажылды таарыштырыптар.

М. А. Зименина эрткен чылдың эгезинде ажыглалга киргеп, янзы-бүрү булочкалар бүдүрүп үндүрер цехте (улуг мастери Н. В. Сороковых) ам ажылдап турар. Ол цех чаа үш янзы ассортименталыг продукцияны шиңгээдип алган. Аңаа шупту-зуунуң хүндүзээр кижизи Мария Алексеевнаның кижилгези база-ла улуг болган. Ол аныяк ажылчынарны база өөредип, дүржулгазын дамчыдып берип турар.

С. КЫЗЫЛ-ООЛ.

Партия райкомнарының пленумнарындан

ПРАКТИКТИГ ДУЗА — АЖЫЛ-ХЕРЕКЧЕ БАЗЫМ

Партия эге организацияларының ролюн бедидер талазы-биле партияның Барыын-Хемчик райкому чамдык эки ажылдарны кылганын райкомнуң пленуумунга демдеглээн.

«Большевик» колхозта партия эге организациязының учёдунда 48 коммунист бар, оларның 37-зи колхоз будүрүлгезинде ажылдавышаан, күш-ажылга болгаш боттарының хүүда амыдыралынга авангард ролюн көргүзүп турардлар.

Партбюро кол кичээнгейни кадрларны шын шилиирине, ажылга таарыштыр хуваап тургузарынче, партия болгаш чазактың шиитпирлерин оларның күүседир турарын хынаарынче, организанчы болгаш кижизидилге ажылын күштелдиреринче үлегдырып турар. Колхозчуларның культура-амыдырал хандырылгазының дугайында айтырыгларны партбюро каш удаа чугаалашкап.

Партбюро бодунуң ажылын чорударда, көдээ Советтиҥ, комсомол, профзвилел организацияларының, кырганнар, клуб, интеллигенция човүлелдериниң күжүнге даянып келген.

Кижилер-биле организанчы ажылды экижиткенинiң түңнелинде колхоз бо чылын күрүнеге сүт, эът, дүк, тараа садар планын районда бир дугаарында ажыр күүсеткен.

Даг-дүгү арыглаар фабрикада партия эге организациязы (секретары эш Г. Ф. Мананзов) эки ажылдап турар деп райкомнуң пленуму демдеглээн. Партия хуралдары маңаа доктаамал эртип, будүрүлге айтырыгларын, социалистиг чарыштың түңнелдерин, кадрлар белеткелин болгаш коммунистерниң авангард ролюн бедидерин чугаалажып турар.

Кол-кол участоктарда коммунистери быжыглаан: элчеглер начальниктери, машинистер, септекчи слесарьлар дээш оон-даа өске.

Бо бүгү чүүлдер болза фабриканың коллективин будүрүлге айтырыгларын чедиишкиниг шиитпирлээринге, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынга, будүрүлгениң культуразын бедидериге улуг ажыкты берип турар. Фабриканың коллективи сорттуг даг-дүгү будүрериниң чыл планын хуусаа бетинде ажыр күүсеткен болгаш ам 1967 чылдың үлүгүнде ажылдап турар.

Ак-Довуракты сес чыл школазында партия эге организациязы (секретары эш П. Д. Сүндукова) башкылар човүлели-биле кады башкыларның идей-теоретиктиг деңнелиш бедидеринге болгаш школаның өөредилге-кижизидилге ажылын экижидеринге удуртулгазын экижидип турар.

Школада янзы-бүрү 11 белүм организастаттынган. Өөренчилер Совет эрге-чагырганың 50 чыл юшга алдар кылдыр 100 хуу өөредилгени чедип алыр болгаш школаның культурлуг, арыг-шевер байдалын эки тургузар, школа девискээринге 150 дес ыяш олуртур дээш чаршыты калбартып турар. «Интернационалчы найыралдың клуву» школада ажылдап турар. Бо бүгү арга-хемчеглер чурумну, коллективтиг чорукту болгаш найыралды быжыдып, улам хөгжүдеринче угланган.

СЭКП райкомунуң чанында партия активиниң школазы ийи чыл иштинде ажылдап турар. Ындыг школаны чоокку үеде Ак-Довурак хоорайга ажыдарын райкомнуң бюрозу шиитпирлээн. Бо школаларның кичээлдеринге теория талазы-биле лекциялар номчууру-биле чергелештир, эки ажылдыг партия организацияларының арга-дүржулгазын солчуру-биле семинарлар эрттирери планда база көрдүнген.

Ынчалза-даа районнуң партия организацияларының организакчы болгаш кижизидилгелиг ажылы СЭКПниң XXIII съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр ам-даа эде тургустунмаанын илеткелчи—райком секретары эш В. А. Бакулин болгаш санал берген эштер чугаалааннар.

«Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелинде партия организациязының (секретары эш Константинов) ажылы сандаргай байдалда туруп турар. Ажылчыннарның күш-ажылга сагылга-чуруму кошкак, 11 айлар иштинде 3417 кижи-хүнү прогул болган. Социалистиг чарышты болгаш коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинниң партбюро тодаргай удуртпайн турар. Эрткен чылын эштер Степан Мокуштың болгаш Күжүгет Калдар-оолдуң бригадаларынга коммунистиг күш-ажылдыы деп бедик атты ёзу барымдаалап тывыскан соонда, оларның-биле кижизидилге ажылы шуут уттундурган. Ол бригадалар ук бедик атты кадагалап шыдавайн турарлар.

Даавдырган ажыл-херектериниң күүселдеэн дээш коммунистерден негелдеги кошкак тургусканының түңнелинде чамдык коммунистер, чижээ, Ялымов, Горшков мораль талазы-биле будулуп, үргүлчү арагалаашкынга хандыгып турган, партиядан үндурткеннер. Тудуг эргелели бо чылын тудуг-монтаж ажылының күрүне планын күүсетпээн.

Эш Константинов партия ажылынга стажының талазы-биле районда эң-не аныяк секретарьларның бирээзи. Ындыг турбуже, партком болган СЭКП райкому аңаа практиктиг дузаны көргүзээн.

Райком чүгле көдээ ажыл-агыйны эвес, а үлетпүрүү билдилиг удуртурунга мергежинир, ажылчыннар ортузунга кижизидилге ажылын сайыргайжыдар үези келген. Ындыг болзажок райкомнуң үлетпүр ажылын харыылап турар секретары эш В. А. Бакулинден өске секретарьлар болгаш бюро кежигүннери, килдистер эргелекчилери, райком кежигүннери тудутда хөй санныг ажылчыннар ортузунга лекция, беседа номчувайн, илеткелдер кылып бербейн турар.

Райпода (секретары эш Шалдыг), № 834 тудуг эргелелинде (секретары эш Васильева), «Сельхозтехниканың» район салбырында (секретары турган эш Астафьев), рудникте (секретары эш Дуров) болгаш еске-даа партия эге организациялары коллективте ажылчыннар ортузунда политикижизидилге ажылын кошкак тургузуп, коммунистерниң авангард ролюнуң дугайын, соцчарыш, партия Уставының негелделеринин, хөй-ниити организацияларынга удуртулганың дугайын партия журналдарынга дыка эвээш чугаалажып турган. Ады кирген бо организацияларда күрүне планының түүселдези багай чоруп турары ынчангаш таварылга эвес.

Көдээ Советтерниң, комсомол болгаш профзвилел организацияларының база культура-ыыдышкын албан черлериниң ажылын партия организациялары кошкак удуртуп турарын илеңзумга демдеглээн.

Эштер Тавак-оол, Чылбак-оол, Даржаа оларның шүүлмүүлелиниң алырга, хөй-хөй кижилер чагаан солуннарын ай-айы-биле албастаан. «Шекпээр» совхозтуң Аянгаты салбырының малчыннарынга кежер кино, автоклуб, автолавка барбас, лекция, беседа ховар болуп турар.

Бо байдал-биле райкомнуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң ажылдакчылары эштежин турар дээрзин пленумга шыңгыы шүүлмүүлээн.

Партия эге организациязының ажылының чедиишкини бирги эзлчегде секретарьның политиктиг дагыышкынындан, кижилер-биле ажылдап, оларга дыңнап, коммунистерниң болгаш кежигүн эвестерниң санал-оналдарын ёй-шаанда хүлээп ап билиринден хамаарыжыр.

Районда 30 партия эге организацияларының секретарьларының б-зы дээди болгаш дооспаан дээди, 15-жи ортумак болгаш 9 кижи—дооспаан ортумак эртеминг. Секретарьларның хөй кезии партия ажылынга бир-ле дугаар соңгудун турар. Ынчангаш райкомнуң аппарадының ажылдакчыларының бир кол сорулгазы болган кабинетке ажыл эвес, чүге негээр эвес, а колхоз, совхозтарга, будүрүлгелерге болгаш бригадаларга үргүлчү барып, партия эге организацияларының секретарьларының ажылына практиктиг дузаны доктаамал көргүзери болур. Бистиң партиявыстың Төп Комитединиң бистен амгы үеде негеп турары-даа ындыг.

Т. ТАЛГАНЧИК.
(«Шынның» корр.).

ОТЧЁТТУГ СЕССИЯ

Эрзин районнуң Бай-Даг көдээ Совединиң отчёттуг сессиязы болуп өрткен. Көдээ Совет отчёттуг үениң иштинде организас-массалыг ажылды экижидип, колхоз будүрүлгезиниң янзы-бүрү адырларынга ажылишчилерни хаара тудуп, эвилелдээр ажылга депутаттарның киржилгезин калбартканын күүсконың даргазы ыш Бижээ-Хөө илеткелинге демдеглээн.

Ылаңгыя депутаттар Эренчина Күске, Дандаа Хайың оларның депутат хүлээлгезин күүсединиң турары өскелерге үлегерлиг. Эренчина Күске культура албан черлериниң ажылын харыылаар хүлээлгелиг. Ол ажылга боду киржип тургаш, 21 янзы-бүрү темаларга кежээлерни организастап эрттирген болгаш номчулга конференцияларын каш удаа чорутткан Ооң-биле чергелештир, суурда хереженнер човүлелиниң даргазы хүлээлгезин ол эки күүседип, колхозчу хереженнерни колхоз будүрүлгезинге киргиштирер ажылды багай эвес организастап келген. Депутат Дандаа Хайың малчыннар ортузунга агитас-массалыг ажылдарны. Чопуй Балдыр—улусчу дружинаның ажылын харыылаар. Дружинниктериниң ниити хуралын 4 удаа организастап эрттирген. Хову ажылын харыылап турар Максим Ооржактың организакчы ажылын сессия база үнелээн.

Колхозта социалистиг чарыштың мурнакчылары көвүдээн. Чоокта чаа көдээ Совет болгаш колхоз башкаар чери социалистиг чарыштың түңнелин үндүрген болгаш ооң тиилекчилеринге немелде төлевирни тыпсырын шиитпирлээн. Малчыннардан Доптаң Топ 34 хураганны, Даваа Малчын 30, Дандаа Самбуу 32, Эней Баян 20, Шагдыр Дажы 17 хураганны немелде төлевирге алганнар.

«Чаа орук» колхоз бо чылын күрүнеге эът садар планын 101,2 хуу, дүктү 100,2 хуу күүсеткен. Келир чылдың үрезинин бүрүнү-биле уруп алган.

Көдээ Советтиң күүскомунуң организас-массалыг ажылында чамдык эки чедиишкиннер бар-даа болза, эштежир аргажок четпестер бары илереэн. СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга ботгандырар талазы-биле чон ортузунга тайылбыр массалыг ажылдарны ээзээш чорудуп келген. 25 депутаттарның 9-зу боттарының сонгукчуларының мурнунга чыл иштинде отчёдун бербээн. Оларга Опуза Мешпек, Суурун Маскыр, Каваа Оваты болгаш өскелер-даа хамаарыжыр.

Көдээ Советтиң күүскомуну мурнакчыларның арга-дүржулгазын багай нептередип, үндүрген шиитпирлерин хынавас, организакчы ролюн кудулатканының түңнелинде, мал бажын өстүрер план күүсеттинмээн. Мал кажаалары ам-даа чедишпес, малчыннар бажың-биле четпе хандыртынмаан. Клуб тудуу ам 3 чыл болган. Ооң кажан доостуру билдинмес. Эрги клубтуң септелгези чедир кылдыммаан, одаар ыяш дүжүртүнмээн, а соңгаларны буза шаап каапкан болгаш соолгу үеде ол соңгаларны калбак демирлер-биле дутлап каан. Даштындан көөрге чараш эвес. Байдал мындыг турда, көдээ Советтиң күүскому кандыг-даа хемчет албаан. Суур чаагайжыдылгазынче кичээнгей салбайн келген. Бай-Даг суурга бо чылын чаңгыс-даа ыяш олуртунмаан. Суурга чаа кудумчу немешкелден бээр эзээн каш чылдар эрте берген. Ол кудумчуда дутаарлыг чаңгыс-даа бажың чок. Советтиң үргулчу ажылдаар чамдык комиссиялары ажылдаваан. Ол комиссияларның даргалары-даа, кежигүнери-даа билдинмес. Көдээ Советте ол дугайында кандыг-даа документ чок.

Бүгү-ниитиниң 8 чыл өөредилгезиниң хоойлузуун көдээ Совет четпес боттандырып келген. Ооң девискээринде школа назылыг, өөредилгезин ара каггандан бээр 2—3 чыл чеде берген 13 уруг бар. Оларның аразында район Совединиң депутады эш Мешпек Ликсонуң оглу база бар. Улус өөредилгезиниң талазы-биле депутат постуларын болгаш депутат болуктерин тургускаан.

Сонгукчуларның чагыгларын күүсетпес, чондан кирип турар негелде-хомудалдарны чогуур үеднаанда харыылавас, ону тоол көрбес фактылар барын сессияга санал бергеннер шынгыы шүүлмүүлээн. Ооң чижээнге чайлады суур чурттакчыларының инээн кадарын чайлаан Лоовай Туран-оолдуң ажыл төлевирин мынчага чедир төлеп бербээн. Ол ышкаш колхоз малын самчыгдап чораан Алексей Бавиевич 1043, Куңгаа Седиден 831, Балаа Хайындан 1081, Хорлуу Ылайдан 881 рубльди төледип албаан.

Бир эвес көдээ Совет депутаттарны, кудумчу комитеттерин дамчыштыр бүгү масса чонну эвилелдеп, бодунуң организас-массалыг ажылын чогуур негелдеэнге чедир тургүзеп болза, четпестер турбас ужурлуг.

Т. ИРГИТ.

ПЕДАГОГИКА АРНЫ

ХООЧУН ШКОЛАНЫҢ ТӨӨГҮЗҮНДЕН

Кызылда Ленин кудумчузунуң бажында, Гастелло аттыг паркче кирер оруктуң акезында үш каът бажың—Кызылдың № 2 школазы ол. Тывага национал кадрлар белеткээринең талазы-биле улуг роль ол школаның үлүг-хуузунга онаажып турар.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы маркенечи-ленинчи өөредигге үндезилеттинген, ёзулуг политикага даянгаш, ону удуртулга болдуруп алгаш, бистиң чуртка национал айтырыын чөптүг болгаш шын шинтиргээриниң талазы-биле ажыл-чорудулгазын интернационалчы ёзучурум-биле боттандырып турары бүгүдеге билдингир болгай. Совет Эвилелиниң улуг, биче хөй националдыг улустары-биле Тываның ажылчы чоннары, ылаңгыя тыва кижилер, эчис сорулга—коммунизмниң херээ дээш туржуп, экономика, культура тургузуушкунунуң талазы-биле чедиишкиниг хөгжүп олурар.

Тыва кижиниң уйгу-дүжүнге, угаан-бодалынга кирбейн чораан болуушкуннар, чаартылгалар ам бисте херек кырында көстүп, амыдыралывыс-биле кады, кожа ейзырап, делгерел турар апарганын кым магадаас боор. Ажыл-иштиң чедимчелиг, шынарлыг болуру аныяк кадрларның арга-мергежилинден, эртембилиинден улуу-биле хамааржыр. Ам республиканың улус ажыл-агыйының яңзы-бүрү адырларында боттарының үлүгүн киирип турар кадрларны белеткээриниң талазы-биле Кызылдың № 2 школазы тодаргай рольдуг болган.

Тывага национал-хоталагалыг шимчээшкин Россияга социалистиг революцияның күчүлүг чалгынга үндезилеттинген. Бижикбилиглиг кижилер кончуг эвээш турган. Хосталган чоннуң негелдези-биле 1924 чылдың 10 айның 20-де чазактың чанынга орус, моол бижиктиң түр сургуулун тургускан. Ол тыва уруглар школазының эгезин салган. Ук школага баштай 90 хире кижи өөренип турган. Сөөлүнде Тывага билдингир турган кижилер Сереккей, Седип-оол, Товаришгай, Туваа-Хөө, Татьяна Сат дээш өскелер-даа ол сургуулга өөренгеннер. 1925 чылдың майда ук сургууллу 70 кижи доосканнар. Аңаа хүннүң-не 4 шак дургузунда сан, бижик, чурт чуруунуң билиин өөредип келген.

Тыва улустуң дешилгезин күзээн кижилер улуг совет улуетуң деткимчези-биле аныяк өскенниң бижик-билиглиг өөредир чорукту аң-не чугула деп санап, ону сайзырадырынче сагыш салып, күжүн үндүрүп турганы илдең. Тыва кадрларны белеткээр сорулга улустуң тускай национал үжүк-бижии чокта берге болурун плеан-биле көргүзүп келген.

Моон мурнунда кажан-даа өөренип чорбаан тыва улус артында өске дыл кырынга бижикке өөренири берге турганы билдингир. Ынчангаш 1925 чылда болган Улуг хуралга тыва дылга тускай үжүк үндүрүп, боттарының дылы-биле бижик-даңзы кылыр болза, билиг чедип алыры кончуг белен болур деп айыткан. Ол-ла Улуг хуралга иелткелдерден ап көөрге, 82700 тывалардан 106 бижик билир, 286 моолдап номчуур кижи бары илерээн. Ол болза бүгү чоннуң чүгле 0,3 хуузу-дур.

Совет эрге-чагырганың 50 чылынга

Тываның Араттың Революстуг намының сеески съездизи феодал-шажычы политиканың үндезинин дазылындан тура соп, тыва улустуң дешилгезин капиталистиг эвес орукче угландырган. Мурнакчы кижилер улус өөредилгезин чогуур деңнелге көдүрүпкен. 1930 чылда болган Улуг хуралга тыва национал кадрлар белеткээрин онзалап көрген. Тыва бижикти күрүне бижик кылдыр доктаатканындан эгелеп, чоннуң билигже чүткүлү аттыга-ла берген. Республиканың школаларынга өөренир аныяктарның саны доктаамал өзүп турган.

1933—34 өөредилге чылындан эгелээш, йиңги чаданың школазы ажыттынган, ону 7 чылдыг школа дээр. 1936—37 өөредилге чылында Кызылдың школазынга үндезилеп, Кызылдың каттышкан школазын (азы өөредилге комбинадын) тургускан. Ук школага 1944 чылга чедир көдээ ажылагыйның, уран түүлдүң, эмнелгениң, нам өөредилгезиниң, башкының, сан-хөөнүң салбырлары тургулаан.

1944 чылдың апрель 12-де үндүрген ТАРН ТК-ның болгаш ТАР Сайыттар Чөвүлелиниң доктаалын ёзугаар, Кызылдың каттышкан школазын Кызылдың тыва ортумак школазы кылдыр эде организастаан болгаш яңзы-бүрү тускай эртемниглер белеткээр сургууллардың аңгылааш, ол школага нинти билиг өөредилгезин доктаатткан.

Тываның улус өөредилгезиниң хоочун ажылдакчылары болгулаан дыка хөй кадрлар, комсомол, профэвилел, совет болгаш партияның харымсалгалыг ажылдакчылары № 2 ортумак школага өөренип чораан. Шак ындыг хоочуннарның одуруунга ортумак школаның баштайгы директору чораан М. Д. Биче-оол (ам эртем-шинчилел институдуның эртем ажылдакчызы), чогаалчы Л. Б. Чадамба база РСФСР-ниң алдарлыг артизи Кара-кыс Муизук, башкылар С. Ш. Дүкежек, Оюн Ловуңчап, И. Ч. Эргил-оол, А. М. Белек-Баир, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң секретары К. Н. Динга дээш өске-даа хөй-хөй кижилер хамааржыр. Леонид Борандаевич Чадамба амгы үеде пенсионер-даа болза, бодунуң хостуг шактарында өөренип, ажылдан чораан школазынга келгеш, шионерлерге лекция, беседаны кылып, солун түүлдерни чугаалап берип, чаа чогаалдары-биле таныштырып турар хүндүлүг ааллы.

Тыва уругларны өөредир болгаш кижизидеринге бо үстүнде ады үнгеннер болгаш оларның хөй-хөй өөрлери улуг рольду ойнаннар. Чижээлээрге, РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы Сат Шангыр-ооловна Дүкежек улус өөредилгезиниң спетемазынга 28 чыл дургузунда ажылдап, 1000 ажыг уругларны класстан классче шилчидип, доостурган. Эш Оюн Ловуңчап Таңдының Межегей сес чыл школазында ам-даа ажылдавышаан, школада партия эге организациязын секретарлап, хөй-нинтиниң ажылынга идепкейлиг киришпишаан, уругларны бижыг билигге өөредирин бүзүрелдин-биле уламчылап турар.

Эртемниң үндезиннерин чедимчелиг өөредир талазы-биле башкы кадрларның арга-дуржулгазы, эртем-билиң сайзырап, сан, төөгү, география, физика, ботаника болгаш тыва дыл башкылар кижилериң саны улам көвүдээн.

1947 чылда Кызылдың № 2 школазының онгу клазын баштайгы 19 оолдар, кыстар доосканнар. Колдуунда ол үеден эгелеп, дээди эртемниг тыва кадрларны делгереңгейи-биле белеткээр сорулга салдынган турган. Баштайгы онгу классчыларның хөй нуруузу Ленинградта Жданов аттыг университетке өөренгеш, дыл, литература база төөгү талазы-биле дээди эртемниг кижилер болгулаан. Оларның иштинден төөгү эртемниң кандидады Ю. Л. Аранчын (амгы үеде СЭКП обкомунда килдие эргелекчизи), Сат Шулуу—филология эртемниң кандидады, чогаалчы Монгуш Кенин-Лопсан, башкылар Куулар Оргу, Л. Б. Ондар, Константин Конга болгаш өскелер-даа идепкейлиг ажыл-чорудулгада хаара туттунган болуп турар.

Школаны ынчан эвээш санныг кижи доосса-даа, олар өөредилге талазы-биле кызымаккай, үлегерлиглер. Ынчангаш эштер Андрей Чычаан-оол, Юрий Аранчын, Салчак Делгер-оол, Сат Шулуу дээш өскелер-даа алдын, моңгун медальдарлыг дооскулаан.

1948 чылдан 1955 чылга чедир доозукчуларның иштинден эштер В. Ч. Очур, А. К. Калзан, А. Ч. Кунаа, Д. А. Монгуш—филология эртемниниң кандидаттары, К. Д. Шактаржык — география эртемниниң кандидады, О. О. Бартан—химия эртемниниң кандидады, М. С. Хомушку — культура министри, В. О. Бавуу-Сюрюң — Ийи-Тал школазының директору, А. А. Оюп—ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады, Д. Д. Сарыкай, Бузур-оол Доржу — инженерлер, Ш. И. Куулар, А. Д. Ховалыг, В. Д. Доруун-оол — юристер, Куулар Канчыыр-оол, Алексей Чимий-оол — ужудукчулар, Куулар Доржу, Чүгүр Бады—эмчилер болгулаанын демдеглээрге-ле кадрлар белеткээриниң айтырыынга школаның ролю чогууру-биле билдинде бээрдир.

1947—1966 чылдарның аразында Кызылдың № 2 ортумак школазын доосканнарның нинти саны 800 дыка ажыл турар. Оларның 70 хире хуузу тускай ортумак болгаш дээди эртемниг кадрлар бооп, төрээн Тывазының улус ажыл-агыйының хөгжүлдезинге бараан болганнар.

Амгы үеде № 2 школаны бо чылын физика-математика уламнымшкынныг бир класс доозуп үнери солун болуушкун. Бистиң школавыс башкы институдунга физика-математика, химия факультеттеринге болгаш чурттуң техниктиг институттарынга өөренири-биле кадрлар белеткээр угланыышкынны ам-даа уламчылаар. Школаның башкылар коллективи болгаш өөреникчилери Совет эрге-чагырганың 50 чылынга төлептиг ужуражыр сорулганы салып алган ажылдап, чурттап, өөренип турар.

М. ДАМДЫНЧАП,
Кызылдың № 2 школазының директору.

Төлептиг кижизидилге дээш

Коммунистиг партия, совет улус Төрээн чуртунга бердинген кайгамчык салгалды кижизиткен. Ам бис коммунистиг иштилелге чурттаар кижилерни өөредип, кижизидип турар бис. Коммунизмниң салгакчыларын кара чажындан хевирлеп, дадыктырар ужурлуг бис. Багай үлегер-чижектиң, шын эвес кижизидилгениң түңнелинде кижизидилгези үрелгеннер турбазын дээш кичээнгейлиг болуру чугула.

Коммунизм тургузукчузунуң моральдыг дүрүмүнде уруглар кижизидилгезинче улуг кичээнгейни угландырган болгай. Өг-бүлеге шын кижизидилге—харыысалгалыг чугула херек. Уруг-дарыы кадык-шыырак, ажыл-ишчи, бедик культуралыг, төрээн чуртунга хаяы бердинген кижилер болган турарын ава, ача бүрүзү күзеп турар болбайн аан.

Октаргай делгеминче ужугуп үнген маадыр космонавтар Гагарин, Титов, Николаев, Попович, Терешкова, Быковский, Леонов, Егоров, Комаров оларның ада-иелеринге өөрүшкүнүң, чоргаарал-дың сөстерин чеже кижи сөглевээн дээр. Бо ада-иелерниң кижизиттиргеннери бүгү делегейниң кайгадып турар.

Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Кандан Уруле Бай-Тайга районнуң «Тээли» совхозунда чурттап, ажылдап турар. Ол чугле чүткүлдүг ажыл-ишчи эвес, ажы-төлүнүң чымак иези. Ол—маадыр-ие. Ажыл-ишчи чоруу оон уругларын кижизидеринге шаптык болбайн, харын иениң эки үлегер-чижээ бооп турар.

Бистиң ада-иелерниң аразында сеткили кадыг, сагыжы доңгун чамдык эштерниң бары харааданчыг. Оларга кижиниң хөңнү калыр. Чедиги класстың өөреникчизи мынча деп чугаалап олурар. Оон эштериниң ачалары ёзулуг-ла адалар-дыр. Олар ажылдавышаан, уругларының өөредилгезин сонуургап, школага бо-ла кээп турарлар. Дыштаакмыр хүннерде кады кино көрүп, хаактыг агаарлаар-даа. Ол уругларның ачалары ёзулуг кижилер болганынга чедиги классчы бо уруг өөрүп, магадап турар. Ол база-ла ачалыг турган. Ынчалза-даа... ол каапкаш барган. Ачазы-биле кады чурттап турган, өөрүшкү-даа көрбээн, «уруунэ» деп чылыг, чымчак чаңгыс сөс-даа дыңнап көрбээн. Канчаар өөренип, кандыг демдектер ап турарында-даа сонуургаваан. Ажыл шагы төнген соонда, кончуг орай келир. Ол келирде, кезээде эзирик болур...

Сагыш аммыр, харыысалга чок ада-иелерниң саны эвээжеп турар. Ада-иелерниң хөй кезии боттарының ажы-төлүн коммунистиг иштилелдиң төлептиг тургузукчулары болур кылдыр кижизидер чүткүлдүг. Күш-ажылчы болгаш мөзү-шынар талазы-биле кандыг каңналганы өг-бүлеге алган болдур, уругунуң келир үези оон улиг-биле хамааржыр. Эки ада-иелер Төрээн чуртунга херектиг, үлегерлиг кижилерни кижизидип турары өөрүнүге.

Аныяк салгалды кижизидеринге өг-бүленің, иштиниң ролюнуң улам бедип турарын СЭКП-ниң Программазында болгаш өске-даа чугула документилерде катап-катап айтып турары-даа ол. Коммунизм үезинде чурттаар, ажылдаар төлептиг хамаатыларны кижизидер хүндүлүг сорулга адажениң, школаның, хөй-нинтиниң мурнунда турар.

Е. КВИТНЫХ,
Кызылдың № 3 школазының башкызы.

ТАЙГАДА ШКОЛА

Кышкы дыштанылгалар, чаа чыл чоокшулаан. Тожу районуң Ырбан сес чыл школазының 6, 7 классталарының өөреникчилери «Соок-Ирей, Харжыгаш болгаш Клоун» деп каттырынчыг шинжигешти белеткеп тураалар. А өөреникчилер Валентин Савельев, Зина Бочкарева олар шүүлүкчү С. Щипачевтуң «Павлик Морозов» деп шүүлгелининден үзүндүлерни, школаның дружина совединиң даргазы Катя Некрасова, база оон эжи Таня Коробейникова «Чүгүрүк кара карактар» деп баштак шүүлүктерни номчуурлар. Эң чараш бал-маскарад костюму дээш конкурсту база школада чарлаан.

Ырлаарынга, танцылаарынга, баштак чугаалар, шүүлүчүгештер номчуурунга хандыкпылдыг оолдар, уруглар бо школада бар. Школаның уран түүл болгумунуң киржикчилери 1965 чылда школачылларның район көрүдезинге идепкейлиг киришкеп, бирги, а эрткен чылын—йиңги черни эзээш, «Серенада» деп баян болгаш өске-даа өртектиг белектер-биле шаңнатканнар. Олар концерт программазын чаартып алгаш, «Май 1» колхозка, Сыстыг-Хем суурга концерт көргүзүп чорда, чурттакчылар оларның концертин аажок сонуурган көрген. Октябрь байырлалының хүнүнде бодунуң суурунуң чурттакчыларынга оларның көргүскен концерти база солун болган.

Йиңги классчы Оля Некрасова, үшкү классчы Оля Бакланова, чедиги классчылар Валя Абрамкина, Олег Коваленко, Наташа Метелкина, сескн классчы Катя Некрасова олар Чаа чылга үгле 4—5 демдектерлиг ужуражыр сорулганы салгаш, эки өөренип, чурумун бижыг тудуп, хөй-нинти ажылынга идепкейлиг киржип тураалар. Школаның үстүкү классталарының өөреникчилери тудуг ыяжы белеткээр пунктунуң аныяктарының чоокта чаа организастааны клубка, библиотекага, уруглар садыгга оттулар ыяш белеткээр шефке база киришкен. Идепкейлиг бичии дузалакчыларынга пунктунуң ажылчыларының коллективи эрги-даа болза, кезектери четче трактористер болгаш автомашинаны берген. 7, 8 класстың оолдары оларны септеп тургузуп алгаш, башкарып өөреннирлер.

Школаның дружина совединиң даргазы Катя Некрасова эртнең чылдың чайынында кончуг эки өөредилгези, чуруминуу, хөй-нинти ажылынга идепкейлини дээш бүгү-эвилелдиң пионер лагеря Артекке дыштанып чораан. Аңаа таныжып алган, Совет Эвилелиниң ажы-ажуң булуңнарындан келгилээн эштери-биле чагаалажып, оларның школазының комсомол, пионер ажылының дугайында солун түүлдерни билип ап, оларны эштеригре чугаалап турар. Школаның комсомол комитеди, дружина соведи хөй, солун материалдарлыг ленинчи өрээлди школазынга тургузуп алырын шинтиргээн. Олар ону кончуг эки кылып ап болур аргаза бар, чүге дээрге бо школа база хөй националдыг уругларның школазы. Чуваш АССР-ден келген Валя Тарасова, Кустанай областан келген Таня Пальщина, Советская Гавань хоорайдан келген Таня Коробейникова, Тыва АССР-ниң уран түүлүүн алдарлыг ажылдакчызы, уран сииликтиң М. Черзинин төрээн суурунга өскен Миша Уланов олар ол черлерде школачы эштери-биле чагаалажып, бистиң республикада болгаш ол черлерде революсчу болгаш дайынчы алдарның черлерининң дугайында хөй-хөй солун түүлдерни билип ап тураалар.

Ырбан школачыларының база бир чоргаарланыр чүвези—оларның школазы чаран чурумалдыг тайга делгемперининң ортузунда турары. Шиил дег арыг аяс дээрлиг кышкы хүн тайга кырларынга үнүп кээрге, магалымын кандыг дээр! Ак-көк дээрниң карак четпес кыдыгларынче чаттылып чоруй баргылаан чингир-погаан өңнүг сыннар-ла, сыннар.

А. ДҮЛҮШ.

Грамматиктиг оюннар

Программада бердинген материалды билип алырынга база эрткенин катаптаарынга янзы-бүрү грамматиктиг оюннар улуг ужур-дузалыг. Грамматиктиг оюннар янзы-бүрү болур болгаш өөреникчилерниң чугаа-домаан сайзырадырынга база оларның урок үеэнде идепкейлиг чоруунга дузалаар.

Грамматиктиг домино: бо оюнга 10—12 хире өөреникчи ойнаар болгаш башкының хайгаралы негеттинер. Бо оюнну чаа өөренип эрткен материалды быжыглаарынга ажыглаза эки. Ук оюнну чугаа кезектериниң кожумактарын өөренип тургаш ажыглаза эки деп корген мен. «Домипону» канчаар кылып алырыл? Чуга картондан (хемчээли 4×8 см) 30—40 хире карточкалар белеткеп алыр. Карточка бүрүзү ийи дең эвес кезекке чарлыр. Оон улуг кезээнге состүң дазылыы, а бичии кезээнге состүң чугаалдыга азы өскерилге кожумаан биживр. Карточкаларны кылып олура, «балык» болу бээрин (оюнуң элекгеи төне бээрин) болдурбас. Ынчангаш карточкаларны долдуруп олура, бир состүң дазылы турда, ол-ла карточкада оске состүң кожумаа турар кылдыр таарыштырып алыр.

Карточкаларны белеткээрде, шуптузун харыы угда белеткезе эки. Бирээнин долдургаш-ла, өскезин чанынга таарыштыр салыр апаар. Ылгап сөзривиеке чеже карточка белеткеттинген болдур, шын бижиттинген ол хире состер турар ужурлуг.

Ойнаары кандыгыл? Анаа домино-биле домей, карточкаларны ойнакчы бүрүзүнге үлеп бээр, ойнакчылар ону чажырбайн мурнунга козулдур салып алыр. Бирги ойнакчы туралаан карточказын салыр, а дараазындаазы ол соске кандыг кожумак немээрни бодамчалыг көрүп тургаш салыр болгаш ол чаа состүң шын бижиринин дүрүмүн тайылбырлап, чижээн тывар. Ол өөреникчи бергедей берген болза өскелери дузалажып болур, ынчалза-даа инти очкону казыр. Оюнуң түңелинде өөреникчилерге демдектер салыр. «Ийи» демдек салып болбас. «4», «5» демдектерни алырынга чеже очко херегин баш удур дугуржуп ап болур. Бо оюн өөреникчилериниң үгаанзыр болурунга база дузалаар.

«Артынчыларны шын бижиири» деп оюнну чорударда өөредилге номнарын хагдыртказ, эң артыкы партада өөреникчилерге арыг саазынарны үлеп бээр. Артынчыларны кым мурнап дефистеп бижиирил? деп башкы чугаалаашаан, чаңгыс сес бижээш, мурнунда одуругже дамчыдар. Кайы одуруг тиилээр эвес деп чарлаар, ынчан өөреникчилерниң аразынга боттарының билиинге эстафета хевирлиг маргылдаа эгелээр. Ам эстафетаның саазынары башкының холунда келген. Баштай дооскан одуруг өөрүп, хөглеп турар. Түңнел ам-даа үнмээн, дараазында бижээн артынчылыг сөстерни башкы кынап, олар бот-боттарынга домей эвеспе, дүрүм ёзугаар бижээн бе дээрээн хынап көргеш, кайы одуруг тиилээнин ам-на чарлаар. Частырыг кылган өөреникчини билип алыр. Ынчангаш ол өөреникчи материалды билип шыдаваанын оюндан билип ап, ол өөреникчи-биле тускай кичээлди организастаар.

Шак ындыг хевирлиг оюннарны башкы бүрүзү яңзы-бүрү болгаш хөйү-биле чорудуп болур.

Б. АРАПТАН,
Зэрбек сес чыл школазының тыва дыл башкызы.

БИСТИҢ ИНТЕРНАТТА

Интернаттарда чурттап, өөренип турар уругларның амыдыралының дугайында материалдар кончуг эвээш бижиттинип турар. Шуй ортумак школазының интернадында уруглар чүнү кылып, хостуг үезин канчаар эрттирип турарын көрээлинер.

Интернатта 70 ажыг уруглар, оолдар чурттап турар. Мурнунза чылдарга бодаарга, күрүне хандырылгалыг өөреникчилерниң хар-назынын таарыштыр көрген. Колдуунда эге класс өөреникчилери хөй кирген. Уруглар ортузунга кижизидилге ажылын чорударда, чаңгыс аай болур, чурум үрээр, өөреникчилерге багай салдар чедирер чоруктарны болдурбазынга ол дузалыр. Эрткен өөредилге чылы-биле деңнээрге интернатта чурттап турарларның өөредилгези элээн бедик деңнелдиг болган. Өөредилгезинге болгаш хөй-нинтиниң ажылынга идепкейлиглерниң саны улам өскен.

Интернат чөвүлелиниң даргазы бодунуң ажылын ак сеткилдиг чорудуп, 15 хонгаш-ла чөвүледиң хуралын эрттирип, бүгү өөреникчилерниң шугум чыскаалын эрттирип турар. Аңаа түңнелдерни үндүрер. Эң эки өрээл дээш чарыш калбарган.

Өөредилге чылы эгелээнден бээр күрүне хандырылгалыг бүгү өөреникчилериниң хуралын бир удаа, мурнакчылар болгаш улуг салгалдың кижилери-биле ужуражыышкын кежээлерин үш катап, өөреникчиниң төрүттүнген хүнүн бир катап, лекцияны 3 катап, шыдыраа, шашки маргылдаазын бир катап эрттирген бис. Ол ышкаш аңгы-аңгы беседаларны, солуннар болгаш чечен чогаал номчулгазын кижизидикчи башкылар неделя санында эрттирип турар. Өөреникчилериниң көрген киноларына, номчаан номнарынга сайгарылгаларны база чорудуп турар бис. Суббота кежээлеринде үстүкү классчылар школа кежээлеринче чоруй барганда, бичиилерге шимченгир оюннарны, солун чугааларны, тоолдарны башкылар чорудар. Ол ышкаш диафильмнерни көргүзөр.

Өөреникчилерниң бот-кичээлинге таарымчалыг болуру-биле № 3 корпуста кичээл кылыр парталарлыг өрээлди тускайлаан бис. Ол өрээлге хуралдарны, оюн, концерттерни эрттирип болур.

Бистиң өөреникчилеривис күш-ажылга ынак. Колхозтуң ажыл-агыйының яңзы-бүрү участокгарынга шефтээшкиннерни бо-ла организастаар. Ам чоокку үеде колхозтуң төп сүт-бараан фермазынга болгаш чоокта чурттап турар хойжуларга дузалажып баар.

Ада-иелер-биле харылзааны түзүп турар бис. Чурум үрээр, багай өөредилгелиглерниң ада-иезин келдирткеш, беседалажып, сүмени башкылар берип турар. Уругларының кижизидилгезинче сагыш салбас, оларны сула салыр, кежээки киноларже эдертир, аажы-чаң талазы-биле багай салдар чедирер таварылгалар туруп кээр. Чижээлээрге, эш Чүгүрүнүң оглу Саша үшкү класста өөренип турар. Ону күрүне хандырылгазынга хүлээп алган. Ол хире бичии хирезинде, оол оорланып турган. Адазын эккелгеш айтырарга, «ол дээрге кижизидип чадашкан кижи-дир» деп олурары канчап-даа чөптүг эвес.

Оон аңгыда, ылаңгыя малчын ада-иелер колхоз төвүнге чораан, интернатка ыяап-ла барып, оглунуң, уруунуң канчаар өөренип, чурттап турарын сонуурган көрүп, кижизидикчи башкылар-биле сүмележири кончуг чугула. Мону чедип алыры кайы-даа интернаттарның кижизидикчи башкыларының, школалар коллективтериниң болгаш бүгү ада-иелериниң чугула сорулгазы. Ол ышкаш класс удуртукчулары болгаш тус-тус эртемнер башкылары интернатка ховар кээр аалчылар болганы чөрле таарышпас. Олар бот кичээлдер үезинде маңаа доктаамал кээп турар болза, кончуг-ла эки болур ийик. Ылаңгыя кошкак өөредилгелиглер-биле немелде консультациялар эрттирип болгай. Херек кырында бо бүгү таарымчалыг байдалды бистиң башкыларывыс ажыглап шыдавайн турары хомудавчыг.

Күрүне хандырылгазынга хүлээп алган уругларның идик-хеп хандырылгазында чамдык четпестер бар. Кышкы тоннар, кидис идиктер чедишпес. Хептиң улуг, бичезиниң азйы-биле таарышпайн баары хаая эвес. Ол чүден тыптып кээп турарыл дээрге, хептиң чүгле санын сүргеш, оон улуг, бичезин барымдаалавас чүүлдер хепти эң баштай үндүрүп ап турда бооп турар.

Бистиң интернадывыста байдалды кысказыбиле бижиирге мындыг-дыр. Республиканың школаларында интернаттар хөй. Ажылының талазыбиле үлегер-чижектиг кижизидикчи башкыларда бар болгай. Оларның арга-дуржулгазын өөренир бодаан бис.

О. ЧЕДЕР-ООЛ,
интернатта кижизидикчи башкы.

БАШКЫЛАР ДУГАЙЫНДА СӨС

Тонунуң моюндуруу хыраалай берген, чаактары доңганыңаа кыза берген, холунда В. И. Ленининиң допчу намдарын, база делегей картазы тудуп алган аныяк кыстың Кожай сүт-бараан фермазынга бо-ла көруп болур. Ол аңаа понедельник санында баар. Кым боор ол дээрэи аныяк кыстың билбес кижиге сонуурганчыг.

Бо дээрге Улуг-Хем районнуң Кожай эге школазының башкызы, ВЛКСМ комитединиң бюро кежигүнү, бо фермада эге политшколаның пропагандизи Лидия Кыргысовна Шагдыр-дыр. Ол чүгле школада эвес, харын Кожай фермазының ажылчыннарының ынак башкызы апарган. Программа ёзугаар 12 кичээлдерни ол эрттирген. Кичээлден озалдаар чорук фермада ховартаан.

М. БИЧЕ-ООЛ.

• • •

Сат Сотпаевна Чечекмаа ийи чыл мурнунда Кызылдың башкы институдун дооскан. Институтту эки өөредилгелиг дооскаңнар-биле каты, ол найысылал Москваже экскурсияга база чораан.

Эң-не баштай бирги класстың эргинин артап кирген ынак школазы—Хайыраканга кээп, башкының чаагай ажыл-ижин эгелээн. Ол ажылынга кызымак. Ону суурнуң аныяктары хүндүлээр. Ол боттывынгыр уран түүл бөлгүмүнүң удуртукчузу болгаш идепкейлиг киржикчизи.

В. КАРА-САЛ.

Чөөн-Хемчик район.

• • •

Улус өөредилгезиниң херээнге 18 чылда бараан болган Зоя Дивиижиковна Суваң ажыл-ижинге кызымак башкы. Оон өөреткени эртнең чылгы бирги классчылар шупту ийиги классче шилчээн. Олар ам ийиги класста чедиишкиниг өөренип, 100 хуу өөредилгени чедип ап турарлар.

Ол ам Тес-Хем районнуң Берт-Даг ортумак школазында башкылавышаан, эге класстарның методиктиг каттыжыышкынын эки удуртуп турар. Хоочун башкы бодунуң алды уругларын үлегерлиг кижизидип турар.

Б. КЫРГЫС.

Билиг

Билиг чокта дүмбей дег деп,
Бистиң чоннуң сөзү ол-дур.
Билиг-биле чепеегленир —
Бистиң үе чаңчылы ол.

Ава бисти остүрүп каар,
Башкы бисти өөредип каар,
Аас-кежик, чырык орук —
Базым сапай хүннеп келир.

Дулган ужар корабльдер,
Тургузукчу ажыл-ши-даа
Билиивистиң үрезини —
Бистиң чурттуң алдары ол.

С. СААЯ.

Өөредилге-кижизидилгелиг ажылдарның талазы-биле Туранның № 1 школазы республикада дээрэ школаларның бирээзи. Бо школада өөредилгениң деңнели бедик. Аңгы-аңгы бөлгүмнер, класстан дашкаар ажылдар чоруп турар. Техниктиг чогаадылганың делгелгелеринге өөреникчилерниң ажылдары дээрэ үнелелдерни ап келген. Школаның зң дээрэ клазы ленинчи өрээлге кичээлдээр эргелиг.

ЧУРУКТА: Башкы Е. Д. Матюшкина ленинчи өрээлде кичээл эрттирип тур.

С. ФЕОНТИСТОВТУҢ фотозу.

ХАКАССИЯНЫҢ АЛДЫН ҮЕЗИ

Хакас автономнуг областың кирип турары калбак-делгем Сибирь чернің төвү — Красноярскиден бо чылдың күзүнүде оң найысылалы Абаканга ужудуп келгенивисте ол хоорай ийи кайгамчык болуушкунларга белеткенип турду: чыл бүрүде-ле 15 миллион метр дуктеп жи шынарлыг холушкак пос-таавы бүдүрүп үндүрери көрдүнген, совет чуртта база бир кайгамчык улуг пос-таавы комбинадының бирги эзлээн ажыглалга киирериниң белеткел ажылдары чоруп турган. 40 чылдар мурнунда болгулаан оон өске бир болуушкунну калбаа-биле демдеглээринге Хакассияның хөй-ниитизи база белеткенген. 1926 чылдың ноябрьда «Арифметика», «Үжүглел ному» болгаш «Номчулга ному» үнген, а сөөлүреди Ленин дириг турда-ла белеткел ажылдары эгелээн «Хызыл аал» солуниүң бирги дугаары үнген, 1921—22 чылдарда хакас бижикти чогаадырының талазы-биле ажылдар чоруп турган.

Түс черниң солуннарында (ниити тиражы 50 муң ажып турар экземплярлыг ийи область, он-оп районнар, хоорайлар болгаш заводтар солуннары) бижикчилер-даа, тоожулар-даа боттарының чогаалдарынга ол ийи болуушкуннарның аразында харылзааларны анзы-бүрү аялга-биле йөрээп, хайгаарап турган. Хакассияның дыл, төөгү болгаш литература эртем-шинчилел институту, Абаканның башкы институту Хакассияның национал парлалгазы, совет чогаалчыларының (оон иштинде түс черниң) шиирлери, орус болгаш делегей классиктериниң, ылаңгыя онза чедишкинниг болуп турган Шекспирниң «Отелло» деп чогаалдары өскелеп-биле бижиттингилээн магазиннерлиг болгаш кино театрларлыг, бедип үнген суургалыг телецентрлиг Абакан хоорай база-ла кайгамчык. Ында бүгү-ле түве барыын түкте муң-муң километр черде, Москва чоогунда турар хоорайлар ышкаш көстүп турар.

Ынчалзажок Абаканның кыдыынче үнгеп, ылавылап көрүп турдувус.

Чеховтуң болгаш Успенскийниң салгакчызы чораан чогаалчы Сергей Елпатьевскийниң сураглыг очеригинде Хакассияның чаптылган ховуларын ылавылап көөрүнге белеткелдиг тургая бис. «Абаканның делгем ховузу оожум болгаш ыржым, булут чок бузурнукка ыяыг дээр, ыяыгден доозунналдыр тигленн берген чер бүдүрүүн талыгырже шуужүп чорупкан кара даглар. Хүн караанга кужурлар кылаңнаштары, дустуг хөлдүн чаагай эриктеринде ак-көк бустар үнүп, эзи черниң херечизи ышкаш көгүлдүр чыл ыракта кодурлуп үне бээр... Кайнаар-даа көөрге кылаңнаан көк дээр, кыптыкан ыяыг чер, кызыгаар чок чевеглер»—деп, Елпатьевский бижээн.

Абаканның кыдыынче үне бээрге базырыктар ам безин дораа-ла каракка көстүп келир. Олар дээрге эрте-бурүнгүнүң бижиктерин бижиглээш кадагылап каан, хөөг, узун шиш баштыг даштарлыг эртебурүнгүнүң базырыктары-дыр. Оларның чамдыктары мынчага чедир шинчилеттинмээн. Археологтарның каскап базырыктарындан кылымал боо-чепеектерни, өг иштинниң херекеелдерин, амгы үениң каасколя кижилериниң ойталаазы хире херээжеп чонгуң каастагалары тывылгылаан. Бо бүгү ол черге чурттап чораан улустуң алдын үезинің бедик культуразының херечиэл-дир. Тодаргайларга кайгамчык каас чараш үүвелерни хүлер болгаш чеслоладан кылып билир үезин-дир. Алдын үе, а оон соонда түе-түе чылдарда эрте-бурүнгү культура дүжүп батқан—төөн түктүң көшкүп амыдыралдыг улустарының хымыкчы халдаашкынары, Чингис Ханның эжелекчи халдаашкыны, ынчан түс черниң эрте-бурүнгү металлургтарының болгаш үжүк-бижиктиң мергежилдиг кижилери өлүп кыргаан, ол хамаан чок чоннуң бодунуң адын безин «абакан түрктери» деп адай берген.

А оон соонда—40 чылдар дургузунда кайгамчык көдүрлүүшкүн болган. Ол көдүрлүүшкүн чүгле чаа күчүлүг ужугушкуннүң эгези болган.

Ам элээн каш саннардан көрээл. Ону биске партияның область комитединиң секретары Александр Далковцев дыңнаткан. Чүгле шаандакы арткан чылдарга хамаарышкан айтырыглар үезинде ол кылагар кара бичии номчугашты хаая ажыдың каап, саннарны адап олурду.

Бо чылын Хакассия сөөлгү он чылдарда болуп көрбээн кайгамчык тараа дүжүдүн алганын билип алдывыс: чартык миллион тонна! Ол болза аар-берге кандаашкынныг дужүт чок үш чылдарның сөөлүнде болган. Келир чылдарда кандаашкын катапта-вас дээрзинің дугайында магадылал бар бе? Чок, ам хиреде ол чок. Чүгле суггарылга магадылга бооп болур, амгы үеде Хакассияда 60 муң ажыг гектар суггаттыг чер бар (суггаттыг черниң талазы-биле область Сибирьде бирги черде). Ынчалзажок ол ам-даа эвээш, суггаттыг черлерни эки чедир ажыглавайн турар, суггарылгага хереглээр сөөлгү үениң машиналары чедип турар. Ол дугайында Данковцев 4 чыл бурунгаар ССРЭ-ниң Дээди Советиниң сессиязынга чугаалаан. Ынчаарга чүгле партия ТК-ның Пленумунга суггарылга дугайында айтырыгны шинчилеттинмээн соонда херекти чаартып эгелээн. Хакассияда хүн ызыг, оон ховулары кызыгаар чок. Бир эвес черни суггарар болза, область бүгү Сибирьни, бүгү Ыраккы төөн түктү чүгле тараа-биле эвес, ында эки үүүп турар арбус, дыня, помидор-биле хандырып болур. Хакассияга суглу ыракган дилевес, чүгле улуг трансмагистральдыг бугаларны тургузар. Терең суглуг Абакан хемниң агыш кирип чыдары Сибирьниң кайгамчык улуг хемнеринің бирээзи Улуг-Хем — области таварты агыш чыдар.

Бо черлерге суг түгле тараа суггарарынга эвес, а харын мал ажылынга негеттинип турар. Хакассияда хөй болгаш өшкүнүң одарлары хөй—оон ховуларында бир миллион ийи түе муң ажыг баш шээр мал бар. Дайын үезинге чедир чартык миллион безин четпес турган. Ол-ла үениң иштинде дүк кыргылдазы алды катап өскен.

Данковцевтиң эртемп агроном болза-даа ол түгле областың кодээ ажыл-агый перспективаларынга сонуургалдыг эвес, а харын Хакассияның индустриалдыг хөгжүдезинің дугайын күзелдин-биле чугаалап турар. Бир эвес чоокку үениң планнарын болгаш чоокта эрткен чылдарның байдалдарын ап көөр болза, областың үлетпүр будүрүлгелериниң өзүлдезинің темпизи кайгамчык деп санаар херек. Сөөлгү 35 чылдарда үлетпүрүүң продукция будүрүүн үндүрери 9 катап көвүдээн. Камвольдут пос-таавы комбинадын ажыглалга киирери-биле областа продукция 1967 чылда барык ийи катап көвүдээр. Бир чыл болгаш Черногорскиге комбинаттың ийиги эзлүзэ болгаш Абаканга пос-таавының улуг будүрүлгезин ажыглалга киргеп турар. Ынчан үлетпүр продукциязының хемчээли база ийи катап өзээр. 1968 чылда үлетпүр продукциязын 800 миллион рубль түнге будүрүп үндүрер деп область санап турар.

База бир үш сан: сөөлгү 33 чылдарда автономнуг областың турттакчы чону үш катап көвүдээн, оон-биле кады ынчан хоорай чурттакчылары 5-ле хуузун эжелеп турган, амгы үеде областың чурттакчыларының нинти санының 62 хуузу хоорайларда чурттап турар.

Обкомга болган беседаның соонда Хакассияда базырыктыг ховуларның дугайында бир янзы бодай бээр. Базырыктар аразында шимчеп бар чоруур мажалык даглар ышкаш комбайннар бо-ла болгай. Олар маңаа кезилдени доозупкаш, тараа ажаап алышкыны чоруп турган Красноярск крайның сөөгү районнарынче чорупканнар. Ынчалзажок Абаканның ховулары ыржым эвес, Елпатьевскийниң бижип турган үезинге дөмейлешпес-тир. Хоорайга бодаарга ында шаг-үениң эртип турары илдең көскү.

Абаканның барык-ла кыдыында хову ортузунда хөмүр даш казып турар черде экскаваторларның хымыштары могаг чокка көдүрүлүп, бадып турар. Ол болза Черногорскиниң хөмүр даш уургайы-дыр. Ында чыл бүрүде дөрт миллион тонна хөмүр даш тып турар, а чоокку чылдарда дөрт катап хөйнү казып тывар. Ховуда чер казар болгаш өске-даа машиналарның даашшимээни үзүлбес дыңналып, олар чаа суггарылга бугаларын белеткеп туралары ол.

Электри-биле башкарар демир оруктарның медээ алгылары ховуларда куттулуп турар. Шаандакы кошкан теве эртер хакас ховуларны таварты ам демир оруктар бүгү угларже эртап кежип турар. Баштайгы демир орукту аңаа 1925 чылда ажыткан. Ол Абакан—Ачинск орук соңгу чүкче чоруп, Хакасеяны Сибирьниң улуг магистраль оруу-биле каттыштырар. Барыын чүкче демир орук Абаканнан Новокузнецкиже чоруптар. Олап Кузнецк бассейниниң металлургия будүрүлгелериниче хөмүр дашты, руданы, ыяшты чедирип турар. Сибирь магистралының даянган Абакан-Тайшет оруу Новокузнецк-Абакан оруу-биле ийи талаже углавышаан, төөн чүкче орукту үндүрүп, мурнуу Сибирь магистралының чугула ийи чалгыны болуп турар. Оон-даа өске демир орук адырлары бар: мурнуу чүкче үш «А» станциядан — Абакан-Аскиз-Абаза база оон ыңай автомобиль оруу Анзасче чорупкан. Ол оруктар Красноярск крайның мурнуу түгүнде хөмүр даш болгаш руда талазы-биле эң-не байлак районнарынче: Сорескиниң молибден комбинадынче, Абаканның улуг руднигинге, Барыын сибирь металлургия заводтарының баазазы — Тейскиниң оондаа улуг рудниигинче, бир адыр Туинскиниң медиомолибден эргелелинче углаптар. Хакассияның ховулары амгы үеде Сибирь девискээринде демир оруктар-биле база эң-не сырый чер. Ол болза областың будүрүлгелериниң кол адырлары — даг руда болгаш ыяш ажыл-агый хөгжүдээн-биле харылзаалыг база чаа түүл-дүр.

Адактың сөөлүнде «Означенный» совхозче тудуп турар чаа демир орук—ол дээрге түгле Хакасеяя болгаш Красноярск крайның эвес, база харын шыпап-ла бүгү Сибирьниң келир үедеги оруу деп билир херек. Ол совхоз болза Саян-Шушенское гидроэлектростанция тудуунче чоруткан девискээрининг эң соңгу кезээ болуп турар. Данковцевтиң кабинединге ол дугайында чугаалар болуп тураа-даа, оон адының дугайын сагынмаан бис.

Делегейге келир үениң кайгамчык улуг электростанциязының суг шыгжамарының бир кыдыы Владимир Ильич Ленинниң шөлүттүрүп чораавы Шушенское районнуң девискээринде салдынган. Суг шыгжамарының бир кыдыы—Хакассияның девискээринде.

Келир үениң күчүлүг электростанциязының энергиязы электротехниктиг, химиктиг, металлургтуг канчаар-даа аажок хөй саннып будүрүлгелерни хандырар. Херек кырында оны каяа ажыглаарының дугайында төлевилел институттарында амга чедир маргылдаа болуп, экономистер санап турар. Ынчалзажок электростанцияга ол хире чоок, ындыг оргу-дески черлерге, ямзы-бүрү казар байлак талазы-биле ол хире улуг байлак оон девискээринге келир үениң күчүлүг заводтары туруптар дээрбо сорулга чедип алдынмайн барган.

Бистиң республиканың шыдыраачыларының боттарының аразында салышкыннар болганыл? Манаа бирги болгаш ийиги черлерни кайызы-даа 7 санныг болуп, Н. Шишигин биле М. Хомушку Ынчангаш республиканың чемпиону илереттинмейи биргеи, бо ийи шыдыраачының аразында салышкыннар болганының соонда, чемпион илереттинер.

Спорт инитилелдериниң болгаш организациаларының республика төвүлелдиин бо чемпионатче кошкак сагыш салган. Чемпионат хагдыып турда, оортан кижи шуут келбээн болгаш чемпионаттың киржикчилериниң тиилекчилерин канчаар демдеглээр дугайында айтырыг хаапкының кежээнинде билдинмес болуп артып калган.

Мынчангаш, республиканың шыдыраа талазы-биле чемпиону кым болуп илерээрин маңаар апаар бис.

С. САЛЧАК.
маргылдаанын судыязы.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

Хакасеяның ховуларында болгаш дагларында чеже-даа хөй шинчилекчи геология партиялары ажылдап турза, оон байдаа ам-даа ыракта-да чедир плереттинмээнии чугаалаар херек. Мындыг бир чижек: эрте-бурүнгү базырыктарның казыкчыларының хакастарның хүлер эдилелинде дыка хөй олова дээр бедик шынарлыг металлдар бар дижип турар. Ынчалзажок сөөлгү үеде Хакасеяның девискээринден олованы ам-даа тып чадаан. Эрги хөөрлер болгаш эрте бурүнгү эзилдиргилер совет геологтарга дыка хөй дузаны чедиргеп. Бистиң улус ажыл-агыйымыска чедишпейн турар олованы тыварынга олар идигин бээрии аазап турар.

Саян-Шушенское ГЭС амгы үеде түгле үндезилеттинип турар, ынчалзажок оон херелденген чырыынга бодунуң облазының келир үезин хакастар көрүп турар. Ол чурттуң чугула индустриалдыг төвү болу бээр. Бир эвес баштайгы совет беш чылдарның улуг индустриализациязының чалгыглары Ортаакы Азияның улуг совет республикаларынга чеде берген болза, бир эвес дайын сөөлүнүң чылдарында олар Волга чанының республикалары — Татарияны болгаш Башкирияны шыва алы берген болза, ынчан ам Барыын Сибирьге нефти ажыттыганы-биле Чөөн Сибирьге күчүлүг электростанцияларның тудугларыбиле, Соңгу үүктүң бичии улустары—пенцылар, звеникилер, хантылар, манеилер, еап талазы-биле хөй эвес эрте-бурүнгү улус—хакастар чурттап турар черлерде индустриализация бодунуң бүгү күчүзү-биле хөгжүп эгелээн.

Хакасеяның хоочун тоожучузу Семен Кадышев бир тоожузунга мынчаар эгелээн:

Чер-делегей чалаттының тыптып,
Чес-хола этип турда...

Үе-дүпте афанасьев культуразы деп адап турар эпохада (4—5 муң чылдар мурнунда) эзилдирген чес-хола артынчылары амга чедир Хакасеяда тыптып турар.

Эрте-бурүнгүнүң амыдыралының хевирлерин дугайында тураскаалдар улустуң тоожуларында камгаланып арткылаан. Амгы үеде Хакасеяда тоолчургу чаа түүдер чогааттынып турар. Саяндан болгаш Кузнецкиниң Аза-Таудан шурап баткан улуг даг хемнеринің энергиязының дузазы-биле оон ховуларында сөөлгү үениң индустриязы, күчүлүг чер ажылы мөөңнелип турар. Хакасеяның ёзулуг алдын үези — эрте-бурүнгүнүң тоожуларында эвес, а ол келир үеге бо хүнгү чогаадыкчы, тургузукчу чоруунда болуп турар.

Илья АГРАНОВСКИЙ,
Жан КАЦЕР,
Парлалганың медээлер агентилери.

Культура бажыңнарының, клубтарның, библиотекаларның ажылдакчыларынга, башкыларга болгаш чечен чогаалга, уран чүүлге сонуургалдыгларга

КЫЙГЫРЫГ

Эргим эштер!

Бистер, Тываның дыл, литература болгаш төөгүнүң эртем-шинчилел институдунуң ажылдакчылары, Кызылда күрүнеңиң педагогика институдунуң башкылары, студентилери, республиканың тоолчулары, Кызылдың хөй-ниити организацияларының төлээлери тыва аас чогаалдың үшкү кежээзин декабрь 17-де эрттирип тура, силер бүгүдеге дараазында кыйгырыг чагааны чаңгыс үн-биле хүлээп алдывыс.

Аас чогаалы—чоннуң культуразының бир хевири, угаан-бодалының, күзел-соруунуң илерээшкини, үе-дүптен бээр чыып бижиир ажылды, чечен чогаалды хандыр өөренирин чер-черге улам күштелдирерин дем кадып тургаш, чедип алыылыңар!

Тыва улуска хосталганы, аас-кежиин, сайзыралче депшилгени хайырлаан Улуг Октябрьның 50 чыл юбилейиниң чылындан эгелээш, чылдың-на ноябрь-декабрь айларда тыва аас чогаалдың болгаш чечен чогаалдың кежээлерин колхозтар, совхозтар, районнар төптеринге, библиотекаларга, клубтарга, культура бажыңнарынга, бүгү өөредилге чергелерин чаңчыл болдурарынче силер бүгүдени кыйгырып тур бис.

Коммунистиг партияның национал политиказының ачызында тыва улустуң культуразы чечектелип турар үеде социалистиг утказы, национал хевирлиг тыва литератураның, уран чүүлдүң моон соңгаар улам шапкын сайзыраарынга шак мындыг кежээлер улуг рольду ойнаар.

Аас чогаалын пропагандалаар болгаш чыып бижиир ажылды, чечен чогаалды хандыр өөренирин чер-черге улам күштелдирерин дем кадып тургаш, чедип алыылыңар!

ААС ЧОГААЛЫНЫҢ КЕЖЭЭЗИНИҢ КИРЖИКЧИЛЕРИ.

ДЕПШИЛГЕЛЕРГЕ ДЕПШИЛГЕЛЕР

АКЫ-ДУҢМА ПАРТИЯЛАРНЫҢ ЧУГААЛАЖЫЫШКЫНЫ

ПРАГА. Декабрь 24. (СЭТА). Чехословакияның Компартиязының болгаш Сириянық Коммунистиг партиязының төлээлекчилери Вьетнамда америк агрессияны буруу шалкан болгаш Вьетнам Демократтыг Республика, Мурнуу Вьетнамны хостаарының Национал фронтузу-биле эп-сеткил каттыштырылгазын илергейлеп, бодунуң Төрээн чуртунуң хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш оларның демиселин долузу-биле деткээн деп Сириянық Компартиязының делегациязының Чехословакияга албанның чоруун кылып барганының дугайында ында парлаан коммюникеде чугаалап турар.

Партия ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү И. Бакриш баштаан Сириянық Компартиязының делегациязы аңаа ЧКП ТК-ның Президиум кежигүнү болгаш секретары И. Гендрих, ЧКП ТК-ның секретары В. Коуцкий болгаш ТК-ның килдис эргелекчизи О. Кадерка олар-биле чугаалажышкынны кылган. Акы-дуңма партияларның төлээлекчилери кайы-даа партияларның ажыл-чорудулгазының, улам ыңайгы кады ажылдажылга талазы-биле боттарының бодалдарының, чугула дашты кы политиктиг айтырыглар болгаш делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң дугайында информациялар солушкан.

Сириянық Компартиязы болгаш Чехословакияның Компартиязы делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң чаңгыс эвин быжыглаарынга дузалаарын боттарының эзлчег чок сорулгазы кылдыр санаан болгаш акы-дуңма өске-даа хөй партияларның бодалдарынга дүүштүр коммунистиг болгаш ажылчын партияларның делегей хуралынга белеткелди калбартыры эргежок чугула деп санаан.

Кыдаттың Коммунистиг партиязының удуртулгазының антиленинчи политиказының идепкейжээни, оон ССРЭ-ге, социалистиг чурттарга болгаш коммунистиг партияларга удур нүгүлдээшкинниг халдаашкыннары — революстуг бүгү күштерниң эрге-ажыктарынга хора чедирип турар болгаш марксизм-ленинизмниң идеяларын бужартадып турар деп, ийи партияларның төлээлекчилери санаан.

Сириянық Компартиязының делегациязының албан чоруу чүректиң ханызындан эш-хүү байдалга эрткен деп коммюникеде демдеглеп турар. Декабрь 25-те Сирий коммунистерниң делегациязы Прагадан Төрээн чуртунче чанылкан.

Вьетнамдан медээлер

ХАНОЙ. Мурнуу Вьетнамны хостаарының Национал фронтузунуң доктаамал төлээ черинің ВДР-де тургустунганы-биле холбаштыр Мурнуу Вьетнамны хостаарының Национал фронтузунуң ТК-зының Президиумунуң даргазы Нгуен Хыу Тхога ВДР-ниң Президентизи Хо Ши Мин биле оралакчы Президент Тон Дык Тханг чагаа чоруткан.

Мурнуу Вьетнамны хостаарының Национал фронтузунуң доктаамал төлээ черин Соңгу Вьетнамда тургусканы Мурнуу-даа, Соңгу-даа түкте бистиң ада-чурттуларывысты сорук киирип турар деп, ол чагаада овзалап демдеглээн. Мурнуу Вьетнамда миллион-миллион чон Национал фронтунуң удуртулгазы-биле улаштыр-улаштыр тиилелгени чедип ап, национал хосталыышкың дээш америк агрессияга удур эрес-маадырлыг демиселди чорудуп турар. Ол демисел долу тиилелге-биле доостур дээрзинге бүзүрелдиг бис.

* * *

ХАНОЙ. АКШ-тың чедиги флодунда, а ол ышкаш Мурнуу Вьетнамда болгаш Таиландыда базазалыг хөй бөлүк америк самолёттар декабрь 23-те ВДР-ниң агаар делгеминче шургуп кирген болгаш элээн хөй можуларның чурттакчыларлыг черлерин база үлетпүр будүрүлгелерин бомбалап болгаш боолап турган. Олла хүн америк шериг корабльдер ВДР-ниң девискээр сугларынче шургуп кирип, эриктериң чурттакчылыг черлерин боолаан.

(СЭТА).

Берлин чаа чылдың бүдүүзүнде

БЕРЛИН. (СЭТА). Карл-Марко Аллеяда спорт ордузунуң баарында 20 метр ёлка бедип үнген. Чаа чылдың чаңчыл болган рождество ярмарказы ажыттынган.

Берлинчилер боттарының хоорайынга ынак, ону чаагайжыдар дээш ол сөөлгү 15 чылдың дургузунда эки-тура-биле 82 муң шак ажылдаан. Хоорайның ажылчы чоннары сөөлгү дөрт чылда 25 муң квартираларны алган. Кайгамчык бедик телевизор суургазы хамыкты кайгадып турар, ол кедизинде баргаш, 360 метр бедик болур.

Ажылчы чоннарның амыдырал деңнели чылдың экижип орар. Сөөлгү дөрт чылда аъш-чем барааннарын садыглаары 180 миллион марка, а үлетпүр барааннарын садыглаары 310 миллион марка акша көвүдээн.

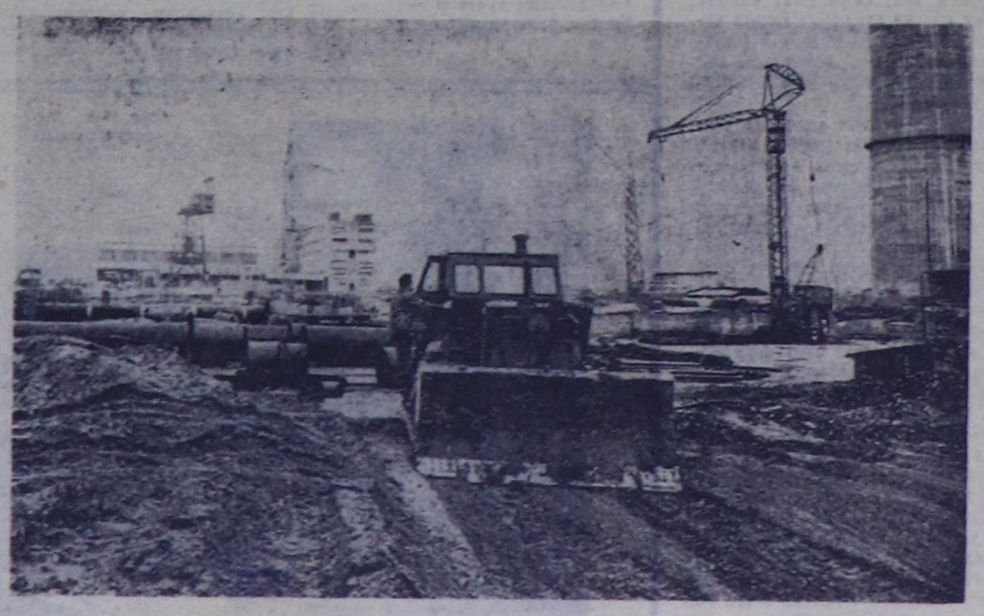

Соңгу-Барыын Чехияда хүрең хөмүр даш байлактыг черде 5300 муң киловатт күчүлүг чедиг электростанцияларлыг одалга энергетиказының күчүлүг гудуун чорудуп турар.

ЧУРУКТА: «Почерады» ТЭЦ-тиң гудуунда. ЧТК—СЭТА-ның фотозу.

Шыдыраа ЧЕМПИОН ИЛЕРЕТТИНМЭЭН

Чоокта чаа Тыва АССР-ниң шыдыраа талазы-биле чемпионады доозулган. Бо маргылдаага бирги чер дээш демиселге 13 кижи ойнаан. Оларның аразынга Красноярск крайдан келген, мастерлерге кандидаттар — алды кижи база ойнап турганы билдингир болгай. Ынчаарга бистиң республиканың шыдыраачылары шупгузу бирги разрядчылар турган.

Ниити түүнел кандыг болганы? Красноярск крайның чемпиону Е. Самбурский болгаш мастерге кандидат А. Ефимов олар 13 сандан кайызы-даа 8,5 санныг болуп, бирги болгаш ийиги черлерни үлешкеннер. Үшкү черде—В. Никитин болган (Красноярск край). Дөртку-чедиги черлерни бистиң шыдыраачыларывыс М. Хомушку (республиканың арткан чылдагы чемпиону), Н. Шишигин (Кызылдың чемпиону) болгаш красноярскилар В. Гатабон, П. Дайлидов олар 7—7 саннарлыг болуп үлешкеннер.

Сески-тоску черлерни К. Соня биле А. Фрадкин (Красноярск) 6—6 саннарлыг болуп эзлээн. Оон-он бирги черлерде—М. Кенин-Лопсан биле П. Беркович (4—4 саннарлыг). Он ийиги черде Т. Чооду болгаш он үшкү черде—Я. Лисицкий.

Чемпионаттың киржикчилериниң салыышкынныары ковчуг чидиг демиселге эртип тургузаанын демдеглээр херек. Ылаңгыя Красноярскиден келген шыдыраачылар-биле салыгларга баштайгы үеде Н. Шишигин, М. Хомушку болгаш Т. Чооду оларның оюннары шынарлыг болуп тургулаан. Красноярскиден келген аалчылар бо үш шыдыраачының арга-мергежилин база бедин-биле үнелеп турганнар.

Ынчаарга шыдыраа талазы-биле бо чемпионаттың ийиги чартыы, тодаргайларга бистиң республиканың шыдыраачыларының боттарының аразында салыышкыннары черле органнизас талазы-биле багай арткенин демдеглевес аргажок. Чемпионаттың киржикчилериниң салыр өйүде келбейн баар түүлер база турган. Чижээлээрге, Т. Чооду ийи салыгга улаштыр келбейн баргаш, маргылдаага оон ыңай уламчылап киржир эргежин казыткан. Оюннуң бо ийиги чартыында Н. Шишигин биле М. Хомушку боттарының аргаларын долузубиле көргүзүп шыдаваин барганнар. Красноярскиниң мастерге кандидаттар-биле салыш тургулаанындан олар кошкак ойнаан.

Красноярскиден мастерлерге кандидаттарны чалап келдиргенинің сорулгазы оларның дүржулгаашындан бистиң шыдыраачыларывыс өөренип алзын дээни-биле чергелештир мастерге кандидат болурунуң нормазын күүседиринге база бо маргылдааны ажылгаары турган. Чижээлээрге, Н. Шишигин маңаа 8,5 санны ашкан турган болза, мастерге кандидат болур эргежи ол ап болур турган. Ынчалза-даа

ХАРЫЛЗААНЫҢ РЕСПУБЛИКА ЭРГЕЛЕЛИНИҢ БҮГҮ РАЙОН БЕЛДИРЛЕРИ БОЛГАШ САЛБЫРЛАРЫ чурттакчы чоннуң радиоприемниктерин септээри-биле хүлээп ап турар.

ХАРЫЛЗААНЫҢ ТЫВА РЕСПУБЛИКА ЭРГЕЛЕЛИ.

КИНО

ДЕКАБРЬ 27-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Миклухо-Маклай» 10, «Ис чон читкен кижи» 2, «Оожургал чон ег-буле» 12, 4, 5.45, 7.30, 9.15 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Берге аас-кежиин» 3, «Сарагосне тывылган рукопись» (1—2 сериялар) 5.15, 8.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Даң хаяазында шураашкын» 10.30, 2.40, «Дээрнин диңмирээшкини» 12.30, 4.40, 6.40, 8.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Малахов курганы» 3, «Кара думаалайлыг» 4.50, 6.40, 8.30 шактарда.

Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны, район Советиниң депутады

Монгуш Кулунчанович САИННИҢ

аар ааражының соонда бо чылдың декабрь 25-те алекке мөчээнин ажылчы чоннар депутаттарының Барыын-Хемчик район Советиниң күүскому дыңнадып, оон өг-бүлезинге болгаш төрелдеринге ханы кажыыдалын илергейлеп тур.

1944 чылдан бээр СЭКП кежигүнү, «Чыраа-Бажы» совхозтуң хоочун ажылчыны

Монгуш Шырапович САНЧИЖАПТЫҢ

алекке мөчээни-биле холбаштыр совхозтуң дирекция чери, партком болгаш ажылчын комитеди оон өг-бүлезинге база төрелдеринге ханы кажыыдалын илергейлеп тур.

Редакциянын АДРЕЗИ:

Кызыл, Шетинкин—Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 21-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, 25-38, харылсалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал киллизинин 23-54, агитация болгаш тропаганда киллизинин 21-13, кодээ ажыл-агый киллизинин 21-47, үлетпүр киллизинин 22-64, чагаа, ажылчын болгаш кодээ корреспондентилер база совет туругуут болгаш амыдырал киллистериниң 21-27, иштики информация киллизинин 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн баргавда 32-75 телефонче болгаар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Төвүлелиниң чанында Парлалга эргелелиниң типографиязы. ТС—01312.